

Kong Haakon og godseier Wilhelm Mohr ved grunnstensnedleggelsen til Universitetet i Bergen
25. oktober 1946. Foto: Franz Blaha, Spesialsamlingene, UiB

Kapittel 1

Landets andre universitet – forventninger og krav

*Astri Andresen og
Kari Tove Elvbakken*

Om morgenen 9. april 1946 vedtok Stortinget å bygge et universitet i Bergen. Møtet ble kringkastet, og dagen etter sendte Bergens ordfører telegram til Stortingets president med «sin varmfølte takk» fra byen. I oktober 1946 la kong Haakon VII ned grunnsteinen til det første nye bygget for universitetet, og 9. juli 1948 signerte han Lov om Universitetet i Bergen (Universitas Bergensis). Det er disse hendelsene som gjør at vi nå, 75 år etter, kan utforske hvilke forventninger – og noen ganger eksplisitte krav – som ble stilt til det nye universitetet som forsknings- og utdanningsinstitusjon. Hvilket universitet var det mulig å forestille seg i 1945; kunne stortingspolitikere og regjering for eksempel ha sett for seg det universitetet vi har i dag? Hvilke brudd og kontroverser har det vært underveis – var det nærmest selvsagt at universitetet skulle bli slik vi kjenner det i dag, eller kunne det ha blitt noe helt annet?

Universitetet i Bergen (UiB) ble landets andre universitet, en rolle det deler med Århus Universitet, som ble det andre danske universitetet, grunnlagt på 1920-tallet og med statlig stempel fra 1934, svært lenge etter at Københavns universitet ble etablert i 1479.¹ Da Göteborgs universitet fikk sitt navn i 1954, var det det tredje svenske. Uppsala og Lunds universiteter ble etablert i henholdsvis 1477 og 1666.² Den norske universitetshistorien, med Det Kongelige Frederiks Universitet fra 1811, er svært mye kortere, og da det ble vedtatt etablert, var det Danmark-Norges andre universitet. Sett bort fra det etablerte de skandinaviske landene sine universitet nummer to – eller i Sverige nummer tre – i første halvdel av 1900-tallet. Blant disse er Bergens universitet, planlagt i mellomkrigstiden og opprettet i 1946. De eldste universitetene ble ikke lenger oppfattet som tilstrekkelige, heller ikke i kombinasjon med ulike høyskoler som var blitt opprettet, av faglige grunner eller på grunn av stigende etterspørsel etter universitetsutdanning.³

UiB er et statlig universitet, og dette kapittelet handler om de forventningene det politiske Norge, Stortinget og regjeringen, ga uttrykk for ved opprettelsen i 1946 og i årene som fulgte. Hva skulle universitetet bidra til samfunnet med? Forventninger har historiske, sosiale, kulturelle og politiske dimensjoner. Da landet skulle satse på sitt andre universitet, var selvfølgelig det første, Universitetet i Oslo, modell. Samtidig betydde tidsperioden mye for hvilket universitet aktørene i storting og regjering kunne forestille seg. Med noen unntak var det et fullt universitet, som det i Oslo, som ble planlagt. Men ble det slik? Ble andre faktorer – som politiske, geografiske eller kjønnsbaserte skillelinjer – viktigere?

Forventninger fra statsmaktene vil ofte oppfattes som krav – som noen ganger stilles helt eksplisitt – og vi ønsker å vise hvordan skiftende forventninger og krav har bidratt til å forme universitetet. Analysen handler i hovedsak om universitetets hovedoppgaver, forskning og utdanning, og forholdet mellom de to. Historien starter med etableringen og fortsetter med noen nedslagspunkter som er valgt fordi de sier noe vesentlig om statsmaktens forventninger

1 Lykke 2001.

2 Lindberg & Nilsson 1996.

3 Göteborg og Århus er Bergens vennskapsbyer, sammen med Åbo. Finlands universitetshistorie skiller seg fra de skandinaviske, men universitetet i Åbo var det andre og markerte 100 år i 2018, Ahlbäck & Nygård 2019.

og krav: planene for utbygging av høyere utdanning på 1960-tallet, forventninger om økt samhandling med næringslivet på 1980-tallet og reformer innenfor høyere utdanning på 2000-tallet.⁴ Vi tar også med den siste endringen i lov om universiteter og høyskoler i mai 2021.⁵

Kapittelet kunne ha startet med de første ønskene om et universitet på 1880-tallet. Den historien går enda lenger tilbake, til Bergens Museum, grunnlagt i 1825. Private givere og kommunen hadde ytt avgjørende bidrag, og Stortinget ga tilskudd fra 1845. Ved museets 100-årsmarkering i 1925 fantes det allerede en plan, et vestnorsk universitetsprogram, og det var samlet inn betydelige midler.⁶ Siden denne lange historien allerede er grundig behandlet av Astrid Forland og Anders Haaland i verket *Universitetet i Bergens historie* fra 1996, har vi altså valgt et annet utgangspunkt.⁷ Heller enn å undersøke de lokale kreftene som arbeidet for dette universitetet fra sist på 1880-tallet, vender vi oss til storting og regjering og utforsker forventninger og krav fra disse institusjonene – i dialog eller konflikt med universitetet selv.

Forventninger og krav sier noe om sentrale myndigheters forståelse av det bergenske universitetets plass i forskningslandskapet og av forskningens plass i høyere utdanning. Dette dreier seg dermed ikke bare om UiB, men om landets utdannings- og forskningspolitikk. Den preges av landets situasjon og av internasjonale strømninger. Utvidet adgang til høyere utdanning etter annen verdenskrig, studenteksplosjonen fra midt på 1960-tallet, utbygging av høyskoler i hele landet på 1970-tallet og reformer i høyere utdanning fra midt på 1980-tallet satte sterkest preg på politikken før årtusensskiftet. Da ble europeisk samarbeid, både med standardisering av utdanningsløp og europeisk konkurranse om forskningsressurser, viktigere.

4 De årlige budsjettokumentene og stortingsregistrene fra 1930 er undersøkt for å finne saker om UiB, som lovendringer, konkrete spørsmål, særlige proposisjoner fra regjeringen, som kjøp eller salg av eiendom eller ekstra bevilgninger. Ane Jordahl har sammenstilt datamaterialet fra Stortinget.

5 Solberg-regjeringen fremmet endringer i universitets- og høyskoleloven i Prop. 111 L (2020–2021) som en oppfølging av NOU 2020: 3 (Auneutvalget). Stortinget behandlet Innst. 517 L (2020–2021) 27. mai og 31. mai 2021. Noen lovendringer trådte i kraft 1.1.2022, blant annet i § 1-1 (formålsparagrafen) og i § 6 – om åremålstilsetning.

6 Forland 1996: 206, 242 flg., 250–253.

7 Haaland 1996, Forland 1996: 195–215.

Et nytt universitet

Da Stortinget gjorde vedtak om et universitet i Bergen, pekte statsråd Kaare Fostervoll fra Arbeiderpartiet på det symbolske i at landets mørkeste dag, seksårsdagen for invasjonen og nå den første frie 9. april etter krigen, ble dagen da Stortinget stadfestet dette viktige nyreisingsarbeidet.⁸ Hva lå til grunn for vedtaket, hvilke forventninger hadde Stortinget til det som skulle skje, og var det konsensus om dem? Vi har undersøkt fem stortingsdebatter for å svare på disse spørsmålene, og to hovedtyper av forventninger er tydelige gjennom hele prosessen: å få et «fullt» universitet og å demokratisere høyere utdanning.⁹

Forarbeid og planlegging

Vi må ta et skritt tilbake til førkrigstiden for å få med – om ikke den lange, så den korte – forhistorien til det som skjedde 9. april 1946. I mai 1937 tok Arbeiderpartiets Gunnar Bakke opp ønsket om å utrede et bergensk universitet i Stortinget.¹⁰ Da hadde Universitets- og fagskolekomiteen nylig besøkt Bergen, og professor Knud Faber ved universitetet i Århus hadde holdt foredrag i byens medisinske selskap om sitt universitet. Bakke så det som talende for tidens universitetsbehov at et andre universitet var tema også i Danmark.¹¹ Statsråd Nils Hjelmtveit var ikke uenig, han ville øke budsjettet for universitetsutdanning og sikre at ubemidlede studenter fikk låne penger for å studere. Han lovde «velvillig» behandling av en sak om et universitet i vest – en klar invitasjon til økt innsats for et universitet i Bergen.¹²

Midt i desember i 1937 skrev Bergens Museum til regjerin-

8 Stortingsforhandlingene 9. april 1946 (St.tid. s. 573–581), Fostervoll s. 577.

9 Den første, i 1938, startet utredningen om et universitet i Bergen, den andre ga premisser for denne, den tredje var vedtaket 9. april 1946, den fjerde en budsjettdebatt høsten 1946 og den femte vedtaket av Lov om Universitetet i Bergen, i Odelstinget 26. juni, og i Lagtinget 2. juli, før loven ble signert 9.7.1948.

10 St.tid. 1937 (29. mai) s. 1239–1248, sak nr. 11 (på kartet 27. mai) (budgettinnst. S. nr. 16).

11 Bergens Arbeiderblad 8. mai 1937. Ifølge Bergens Aftenblad ga Århus tomter og bygde sykehus for formålet. Pressen så paralleller til det som kunne bli et nytt universitet, jf. Forland 1996: 218–19.

12 Budsjettforslag St.prp. 1 (1938), St.tid. 1938:1241.

gen om universitetssaken.¹³ Da hadde blant annet studentene ved museet bedt museumsstyret ta nye initiativ, og professorene hadde utarbeidet en plan for et matematisk-naturvitenskapelig fakultet.¹⁴ I sin leder i Arbeiderbladet 1. desember hadde også redaktør Martin Tranmæl gitt tydelig støtte til saken.¹⁵ Regjeringspartiet hadde bestemt seg for et nytt universitet.

I april 1938 ga Stortinget midler til en universitetsutredning.¹⁶ Mens museet hadde tatt til orde for først å utrede et realfagsfakultet, ønsket Stortingets fagkomité å få utredet et fullt utbyggt universitet. I bevilgningsdebatten i Stortinget la fagkomiteens leder vekt på at kollegiet ved Universitetet (i Oslo) hadde støttet dette.¹⁷ Med utgangspunkt i Bergens Museum kunne det bli et sterkt matematisk-naturvitenskapelig fakultet, og der fantes også grunnlaget for et humanistisk. Bergens planer for et utvidet sykehus kunne på sin side åpne for et medisinsk fakultet. Det ble også tatt til orde for å knytte en «fiskeribedriftens høyskole» til et bergensk universitet, som parallell til høyskolen på Ås for landbruket.¹⁸ Dette ble ikke fulgt opp i 1938, men skulle komme til å bli et tema senere. Høyres representant Asbjørn Stensaker fra Bergen var enig i å utrede, likeså Venstres Knut Markhus. Andre var skeptiske, særlig fordi flere institusjoner for utdanning manglet ressurser – selv om et universitet i Bergen for så vidt var ønskelig.¹⁹ Fra Bondepartiet var flere i tvil på grunn av kostnadene. Høyres C.J. Hambro ga derimot forslaget entusiastisk støtte; hans far hadde tatt opp universitetssaken på 1890-tallet, og onkelen hadde gitt det første legatet til formålet. Regjeringen Nygaardsvold hadde altså bred politisk oppslutning om vedtaket.

13 St.tid. 4.4.1938: 605–608, se også Forland 1996:213 flg.

14 Forland 1996: 214.

15 Arbeiderbladet 1.12.1937:4. Budskapet kan tydelig ses i andre Arbeiderparti-aviser landet over. www.nb.no.

16 Budgett-innst. S. nr. 18, kap. 223, 28.2.1938. Brevet fra Bergen Museums styre var datert 15.12.1937.

17 St.tid. 4.4.1938: 605–608. Gunnar Olai Olsen Bakke (1882–1970), møbelsnekker og vaktmester ved Sydneshaugen skole. I Bergen bystyre fra 1919 til 1936, på Stortinget 1931–1945 (www.stortinget.no).

18 Representant fra Oslo, Ole Colbjørnsen (A) og Ole Rong (A) fra Hordaland tok opp dette. Biografiske opplysninger om representanter på Stortinget er hentet fra Stortingets nettsider – www.stortinget.no

19 Fra Bergen og Høyre Asbjørn Stensaker (1885–1959) rektor ved Sydneshaugen skole, varammann på Stortinget 1931–1945, ordfører 1935–1942, i styret ved museet 1936–1948. Høyres Arthur Nordlie var skeptisk.

Statsråd Hjelmtveit så universitetssaken i et vidt perspektiv.²⁰ Et universitet i Bergen kunne avlaste det i Oslo; særlig var medisinstudiet presset.²¹ Det kunne gi tilbud om «sproglige-historiske studium», eller snarere, et historisk-filosofisk fakultet. Det var i tråd med det vestnorske universitetsprogrammet og lokal kompetanse i kultur- og kunsthistorie, arkeologi og språkforskning.²² Det kunne også by UiO sunn konkurranse og samarbeid.

Stortinget bevilget midler til en «uforpliktende utredning».²³ I innstillingen ble det presisert at avlastningshensynet bare gjaldt medisin og humanistiske fag. Begrunnelsen for matematisk- naturvitenskapelige studier var annerledes; de skulle gi studiemuligheter for studenter som ønsket å studere i Bergen og samtidig skulle fakultetet være forskningsinstitusjon for næringsgrener som var særegne for Vestlandet.²⁴ Lokale forskningsbehov ble altså for dette fakultetets del poengtert sterkere enn landets utdanningsbehov. I det lå det nok en forventning om et universitet som kunne tjene lokale økonomiske interesser. Den geografiske plasseringen ble forstått som et fortrinn for forskningen, og trolig også som en fordel for næringslivet. Det er grunn til å tro at det ble tatt for gitt at universitetets forskning var grunnforskning, slik tenkningen var i samtiden, uten at det nødvendigvis ble satt noe skille mellom den og forskning for samfunnets andre behov.²⁵

Et universitet i Bergen var uansett en nasjonal sak, og statsråd Hjelmtveit understreket at det var et nytt universitet landet trengte, ikke en ny høyskole. Regjeringen ønsket også bredere geografisk rekruttering til universitetet enn det Oslo hadde, og valgte Vestlandet.²⁶

Etter vedtaket 13. mai nedsatte regjeringen en utredningskomité, senere omtalt som universitetskomiteen eller Indrebø-

20 St.tid. 1938: 606–607, 608.

21 Forland 1996: 222, St.tid. 1938: 608.

22 Forland 1996: 250.

23 St.prp. nr. 73, 1938, Innst. S. nr. 131: 420–422. St.tid. 13. mai 1938: 1102–1107. Olav Versto (A) var den eneste som stemte mot; han tvilte på at det var rett å skulle satse på et nytt universitet. Selv om flere hadde uttrykt slik tvil, var han den eneste som stemte mot.

24 Innst. S. nr. 131 1938: 421, St.tid. 13. mai 1938, 102–1107.

25 Jf. Maus & Roll-Hansen 1985 om ulike syn på og relasjoner mellom grunnforskning og anvendt forskning.

26 St.tid. 13. mai 1938: 1104. I Arbeiderpartiets valgprogram for 1936 het det blant annet: «Adgangen til høiere skoler, universitet og hiøskoler gjøres lettere for arbeider- og bondeungdommen» – www.nsd.no/posys/partidokumentarkivet

komiteen, etter ham som førte deler av utredningen i pennen.²⁷ Oppdraget var å utrede utbygging av Bergens Museum til et framtidig universitet med to fakulteter bygd på naturvitenskap og humanistiske fag og et klinisk-medisinsk fakultet. Utbyggingen skulle planlegges i faser, men ende i en plan for «et fullstendig universitet omfattende alle fakulteter».²⁸ Selvfølgelig skulle det ligge nær museet, hvor Bergen kommune alt i 1911 og 1916 hadde sikret tomtearealer for et universitet.²⁹

I tråd med Stortingets og regjeringens ønsker utredet universitetskomiteen et nasjonalt og forskningstungt universitet, som i Oslo, om enn mindre. Den foreslo et klinisk- medisinsk, et matematisk-naturvitenskapelig og et humanistisk fakultet, et biblioteksbygg, en festsal og et administrasjonskontor.³⁰ Forslaget ga konkret oversikt over behov for ulike typer av personell, som professorer, laboranter og kontorassistenter, og de rommene og arealene som trengtes. Komiteen mente at et nytt universitet ville stimulere forskningen og kulturlivet, og det ville gi flere unge studiemuligheter og være et korrektiv til det eksisterende universitetet. Samtidig la komiteen vekt på at et universitet på Vestlandet og i Bergen, bygd på museets tidligere meritter, kunne gi noe særegent til forskning om fisk, vær, hav og kultur.³¹ Den pekte på mulig forskningssamarbeid med Fiskeridirektoratets forskningsenheter, Christian Michelsens Institutt (CMI) og Norges Handelshøyskole (NHH).³² Komiteen foreslo å fortsette en ordning ved museet, hvor en av professorene

27 *Universitetskomiteen 1939* ble oppnevnt av Det Kongelige Kyrkje- og Undervisningsdepartement 20.11.1938 og 2.1.1939. I komiteen var preses og direktør ved Bergens Museum (professor Shetelig), overlege Backer-Grøndahl ved Haukeland sykehus, departementets ekspedisjonssjef fra 1938, fysikeren Olaf Devik, kjemiprofessor Thorbjørn Gaarder og professor i språkhistorie Gustav Indrebø fra museet, professorene Mohr, Rokseth og Sæland fra UiO (fra de påtenkte fakultetene) og ordfører i Bergen (foreslått av kommunen) (utredningen: 1). Overlege S.L. Pettersen ved Kvinneklubben i Bergen ble oppnevnt 1.12.1938. Rokseth, Sæland, Shetelig og Indrebø var arbeidsutvalg og arbeidet med generelle og felles spørsmål (utredningen: 4). Mohr førte del I i pennen (varamann), Nordhagen del III og Indrebø del I, IV–XI (s. 4). Utredningen ble vedtatt 25.6.1939.

28 Utredningen, 1939: 1–2.

29 I behandlingen av budsjettet for 1939–40, Budgett-Innst. S. nr. 18, 1939 (3. februar 1939), ble den pågående utredningen omtalt i innstillingen, men ikke kommentert da budsjettet for Bergens Museum ble vedtatt, *St.tid 1939*, 15:3:355.

30 Utredningen, 1939, s. 5–43. I 1938 hadde museet 10 professorer og 82 studenter.

31 Sst.: 18–20.

32 CMI var stiftet i Bergen i 1935, med testamentarisk gave fra Christian Michelsen som grunnkapital. I 1947 hadde CMI teknologisk-naturvitenskapelig forskning og noe samfunnsforskning. Se også kap. 11 i dette bindet.

var direktør og skjøttet administrative oppgaver, med et direktørtillegg.³³ Det ble videre foreslått å ha universitetssekretær og kasserer, som ved UiO.³⁴

Komiteen gikk ikke inn for et teologisk eller juridisk fakultet, selv om de tradisjonelt hørte til et universitet, og den fulgte ikke opp en resolusjon fra landsmøtet i *Pedagogisk samfunn* i mai 1938 om å flytte Norges lærerhøyskole fra Trondheim til Bergen og etablere et pedagogisk fakultet.³⁵ Den var litt mer åpen for målrørslas ønsker. I arbeidet med et vestnorsk universitetsprogram hadde den ment at et historisk-filosofisk fakultet skulle ha «hovudvekt på den norske kulturarven, det vera seg i form av historie eller språk».³⁶ Det var viktig å videreføre målføregranskingsarbeid ved museet.³⁷ Et universitet på Vestlandet måtte stå på nynorsk grunn og ta hensyn til nynorskens sterke stilling der, men det skulle ikke gå på bekostning av «dei vitskaplege umsyni».³⁸ Den overgripende universitetstanken var førende, ikke lokale eller regionale hensyn.

Universitetskomiteens utredning forelå sommeren 1939. Da statsbudsjettet ble lagt fram i februar 1940, var det krig i Europa. Ingen nye byggetiltak ble foreslått; ressursene ble samlet om krietiltak.³⁹ Noen videreføring av arbeidet med et bergensk universitet ble det ikke. Men det ble ikke lagt på is. Høsten 1945 hadde Arbeiderpartiet og Venstre utbygging av universitet i Bergen på sine valgprogram, og ved valget fikk Arbeiderpartiet rent flertall.

I januar 1946 slo pressen opp at regjeringen Gerhardsen ville foreslå bevilgning til et universitet i Bergen.⁴⁰ Slik ble det, regje-

33 Dette tillegget var på 2000 kroner årlig, og denne summen ble også satt opp som forslag for et nytt universitet.

34 Utredningen: 83.

35 Bergens Arbeiderblad, 4.5.1938, «Et pedagogisk fakultet Bergen», om en resolusjon fra landsmøtet i «Pedagogiske samfunn» i Bergen, med vedtak om å sende resolusjon til departementet.

36 Forland 1996: 208. Se også utredningen 1930: 41: «Nemndi meiner det er rimelegt at nokre lærarar innan morsmålsseksjonen gjev opplæringi si på nynorsk». Komiteen viste til delutredningen om det humanistiske fakultet. Rokseth (UiO) ga en egen uttalelse, se s. 265. Han understreket at et universitet i Bergen måtte være et riksuniversitet, «bare i annen rekke» et landsdelsuniversitet. Derfor måtte de vanlige språkreglene gjelde. Det var «rimelig» at lærerne i norskfagene brukte nynorsk, men ingen tvang.

37 Haaland 1996: 141. Å videreføre arbeidet til professor Torleif Hannaas (1874–1929) ble vektlagt.

38 Forland 1996: 253, utredningen: 41 og vedlegg 8: 250–280.

39 Budsjett-innst. S. nr. 19, 1940, 15.2.1940, kom ikke til behandling innen 9.4.1940.

40 Som i intervju med statsråd Kaare Fostervoll i Bergens Tidende og Bergens Arbeiderblad 7.1.1946.

ringens forslag til statsbudsjett inneholdt en bevilgning til et nytt universitet, og 9. april 1946 ble det vedtatt enstemmig i Stortinget med utredningen fra 1939 til grunn.⁴¹ Bare én av Bergens fem representanter hadde ordet, Høyres Kolderup.⁴² Stemningen i salen var udelte positiv: Det måtte nysatsing til, uten at det gamle skulle få dårligere kår. Forskningen, som kunne bygge på museets forskning, ville komme så vel Vestlandet som hele landet til gode. Det skulle komme til et fullt utbygd medisinsk fakultet og etter hvert et juridisk, mens teologi fikk komme med tiden. I debatten ble det også tatt til orde for å etablere fag som politisk historie og få mer samarbeid med CMI, uten at dette ble konkret foreslått. Tre dager senere leste stortingspresidenten opp telegrammet fra Bergen formannskap som uttrykte byens «varmtfølte takk». Statsmakten hadde endelig satt sitt «stempel» på byens universitetsplan.⁴³

Et fullt utbygd og bredt universitet

Det er grunn til å framheve to av Stortingets forventninger: Det nye universitetet skulle være bredt og fullstendig, og det skulle bidra til demokratisering. Demokratiet kommer vi tilbake til, men hva betydde det «fullstendige», «brede» universitetet i 1946?

Like etter at kongen la ned grunnstein til fløyer til Geofysisk institutt i oktober 1946, behandlet Stortinget ny bevilgning til Universitetet i Bergen.⁴⁴ Diskusjonen gir en indikasjon på hva dette betydde. Den viste for det første at museets ledelse og studentene der hadde ulike forventninger. Studentene ønsket at undervisningen startet med det samme, særlig i fag som ikke krevde labora-

41 Styret for Bergens Museum ba regjeringen om å ta opp universitetssaken igjen, i brev 6.7.1945, bl.a. med henvisning til testamentarisk gave fra Lauritz P. Meltzer (1861–1943) på om lag 5 mill. kroner til et universitet i Bergen, men bare dersom det innen ca. 10 år etter hans død var vedtatt å opprette det.

42 St.tid. 9.4.1946: 573–581. Sju representanter hadde ordet i debatten, samt statsråd Foster-voll. Kolderup (1898–1971) professor 1939–1969, vara på Stortinget 1945–53.

43 St.tid. 12.4.1946: 646–647. At stortingsvedtaket var enstemmig, ble mottatt som særlig gledelig. Ordføreren i Bergen, Nils Handal (1906–1992) (A) var lektor ved Bergens handelsgymnas, ordfører (1946–1953), senere industriminister (1953–55) og forsvarsminister (1955–61).

44 Grunnsteinsnedleggelsen ble fylldig dekket av Bergens Tidende (BT), Morgenavisen, Bergens Arbeiderblad, Aftenposten, Arbeiderbladet og mange andre aviser, 24., 25., 26. og 28.10.1946. St.tid. 30.10.1946: 1808–1910.

torier, og rask utbygging av både et samfunnsvitenskapelig og et humanistisk fakultet.⁴⁵ Saksordfører i Stortingets fagkomité, Jacob Friis (A), viste til studentene og ønsket oppretting av professorater nettopp i fag som ikke trengte nye bygg eller laboratorier. Han la til at studentene mente professorene var lite villige til å forelese, men kanskje kunne UiB bli et «undervisningsuniversitet», slik studentene ønsket.

Friis fikk ikke støtte av statsråd og partifelle Fostervoll, som la vekt på at komiteens innstilling fulgte forslaget fra Bergens Museum. Han siterte fra talen direktøren ved museet, Bjørn Trumpy, holdt ved nedlegging av grunnsteinen, om at det gjaldt å gå stegvis fram for å sikre kvalitet og bli et sterkt universitet.⁴⁶ Universitets- og fagskolekomiteen støttet dette, men ville påskynde arbeidet.⁴⁷ Ambisjonen var ikke et «undervisningsuniversitet» som ga undervisning i fag uten forskning; det måtte være forskningstungt og undervisningen bygge på forskning. Studentene fikk komme etter hvert som instituttene med sine professorer kom på plass. «Fullt» og «bredt» var viktig, men ikke så viktig at det kunne rasnarveier forbi forskningen. Vi kan se konturene av det som senere ble omtalt som et «forskningsuniversitet» og «den forskningsbaserte undervisningen».

Kombinasjonen av forskning og undervisning ble understreket da Ot.prp. nr. 50 (1948) Om lov om Universitetet i Bergen (Universitas Bergensis) ble fremmet 23. april 1948, med rammer for det nye universitetet.⁴⁸ Loven bygde på loven om Universitetet i Oslo, men med noen forskjeller. En forskjell var at lovforslaget inneholdt en formålsparagraf. Formålet for UiB skulle være «vitskapeleg gransking og akademisk opplæring», ved siden av at det nye universitetet skulle bygge på virksomheten ved Bergens Museum. «Så langt det kan sameinast med dei vitskapelege oppgåvene til universitetet, skal det og arbeida for å gjera vitskapen kjend gjen-

45 Friis viste til Bergens Arbeiderblad 28.6.1945 og Studentenes avis Ånd og Vilje.

46 St.tid. 30.10.1946: 1810.

47 Budsjett-innst. S. nr. 319a, 1946, St.tid. 30.10.1946:1805–1812. Fagkomiteens formann, Jens Jenssen (NKP), talte også for forskningen og om å forene forskning og undervisning, og viste til partienes fellesprogram i 1945.

48 Ot.prp. nr. 50 (1948) Lov om Universitetet i Bergen mv. Forslaget bygde på loven for Universitetet i Oslo fra 1905 og kommentarer fra Bergens Museum, Universitetet i Oslo, Justisdepartementet og Finansdepartementet (Ot.prp. nr. 4). Først i 1989 ble det felles lov om universiteter og vitenskapelige høyskoler (lov av 16. juni 1989).

nom populærvitenskapelige tiltak» (s. 11, § 1). Populærvitenskapelig arbeid kunne drives hvis det ikke gikk ut over det vitenskapelige. Dette var ikke likestilte oppgaver, som museet hadde ønsket, men i sin analyse vektlegger Forland at det i formålsparagrafen «ligg nær å lesa ein vilje til å halda kommunikasjonen med nærsamfunnet ved like også etter overgangen til eit statleg universitet».⁴⁹ Hennes vurdering er at paragrafen indikerte at det skulle legges større vekt på forskning og formidling enn det UiO-loven vektla.⁵⁰ Etter vår vurdering gir ikke proposisjonen, innstillingen eller behandlingen i Stortinget grunnlag for å si at myndighetene ønsket at UiB skulle være noe annet enn UiO. Forskning i alle fag skulle utvilsomt være fundamentet for undervisningen, men i universitetets museums- virksomhet skulle det selvsagt formidles – og museets formidlings- aktiviteter skulle videreføres.

Likhetene mellom de to lovene viser seg i kommentarene fra Oslo til innspill fra museet om systemet for bedømming til stillinger. Bergens Museum gikk inn for at sakkyndige komitémedlemmer som regel skulle være utenlandske. Det støttet ikke UiO, og heller ikke departementet (§ 15).⁵¹ Kollegiet ved UiO viste til at det ville bli praktisk vanskelig, og at et slikt system heller ikke ville sikre mer uavhengig vurdering, noe som hadde vært argumentet fra museet. UiO viste til etablert praksis i Sverige og Danmark og mente UiB burde følge denne. Departementet fulgte UiO. De to universitetene skulle ha like betingelser, og vi ser dette som en i hovedsak praktisk begrunnet linje: Museets forslag ville skape mye arbeid uten at resultatet ble sikrere eller bedre.

I den konkrete utformingen av fagene ved fakultetene støttet Stortinget og regjeringen seg til utredningen fra 1939. Nå skulle realister og filologer utdannes til den høyere skole, medisinere til legegjerning. Regjeringen ville ikke gå inn for å gi undervisning i fag der det ikke var grunnleggende forskning. Det var altså allerede en viss spenning mellom det å utdanne flere og det å sikre at utdanningen var forskningsbasert. Det lå i kortene at så lenge profesorene hadde kombinerte embeter for forskning og undervisning, *var* undervisningen forskningsbasert. Selv om noen vektla at det

49 Forland 1996: 257.

50 Sst.: 271.

51 Ot.prp. 50 (1948): 6–7.

var gode forutsetninger for forskning som var relatert til bergensk og vestlandsk natur, kultur eller næringsliv, var forventningen at universitetet var for hele landet. Det skulle ikke bli et næringslivsorientert vestlandsuniversitet.

Fundamentet for det nye universitetet var forskningen ved museet og Geofysisk institutt, samtidig som formidlingstradisjonen derifra var viktig. Ser vi hen til de andre nye universitetene i Norden, Åbo, Århus og Gøteborg, gjør nettopp denne arven fra museet en viktig forskjell: Ulikt UiB vokste de andre nye ut fra høyskoler. De hadde dermed utdanning, ikke forskning, som fundament.⁵²

Demokratisering – og rekruttering fra alle lag av folket

En annen og sentral forventning til det nye universitetet var det at det på to måter skulle bidra til demokratisering. Viktigst var å bidra til at en større del av ungdommen fikk anledning til å studere, dernest at universitetets egne organer ga flere rett til å delta i beslutninger. Dette kan ses som offisiell start på etableringen av et universitetsdemokrati der flere enn professorene deltok i styringen – samtidig som barn fra mindre velbeslåtte familier i større deler av landet fikk en mer reell rett til utdanning. I et lengre perspektiv var det også starten på en bredere sosial rekruttering til vitenskapelig virke. Flere av Stortingets representanter tok opp at halvparten av de 6000 studentene ved UiO bodde hjemme. I en tid med stor bolignød var det ekstra vanskelig for ungdom fra andre deler av landet å studere, selv om Statens lånekasse fra 1947 lettet adgangen for arbeider- og landsungdom. Det var få av dem blant studentene. Det kunne endres med et universitet på Vestlandet. Dette var det ikke åpne konflikter om, men var det det om demokratiseringen av styringsorganene?

Til forskjell fra UiO-loven ville regjeringens lovforslag i 1948 at andre grupper enn professorer og dosenter skulle delta i styringen av universitetet. Alle professorene og dosentene skulle sitte i fakultetsrådet, men der skulle også representanter for andre viten-

52 Ahlbäck & Nygård 2019, Lykke 2001, Lindberg & Nilsson 1996.

skapelig ansatte og studenter delta i beslutningene. Både Bergens Museum og UiO hadde innvendinger mot forslaget.⁵³ I proposisjonen vises det til få begrunnelser for disse innvendingene, men svekkelse av det kollegiale og fagbaserte styret ble framholdt. Ved UiO hadde bare professorene stemmerett ved fakultetet. Slik ville ikke regjeringen ha det i Bergen. «Departementet legg vekt på at Universitetet i Bergen alt frå fyste stund får ein organisasjon som svarar til demokratiske krav og effektiv administrasjon.»⁵⁴ Regjeringen hadde altså en forventning om økt demokrati med ordningen av fakultetsrådene. Representanter for studentene i fakultetsrådene fikk være med på å velge rektor – en rett de ikke hadde i Oslo, heller ikke etter endringene i loven i 1939.⁵⁵ Dermed ble professorenes stilling noe svakere ved UiB enn ved UiO, og studentenes litt sterkere. Kanskje like viktig som at de fikk delta i rektorvalget, var det at flere av fakultetsrådets oppgaver spesielt angikk studentene, som undervisning og eksamensordninger.

Komiteens innstilling til Stortinget var enstemmig.⁵⁶ Den så en utvidet representasjon i fakultetsrådet som «en både demokratisk og heldig administrativ ordning». Studenters stemmerett ved rektorvalg ville gi dem adgang til «å øve innflytelse på universitetets styre. Det vil imøtekomme studentenes ønske og øke den akademiske samhörigheten».⁵⁷ Odelstinget vedtok lov om Universitetet i Bergen 26. juni 1948, enstemmig og uten diskusjon.⁵⁸ I Lagtinget 2. juli ble lovvedtaket enstemmig godkjent.⁵⁹ Komitéformannen var den eneste som talte. Han forsikret om at loven ville gi de medlemmer av fakultetsrådene som ikke var professorer og dosenter,

53 Ot.prp. nr. 50 (1948): 5. Innvendingene fra UiO og Bergens Museum gjaldt forslaget om fakultetsrådets sammensetning, gitt i lovforslagets § 10.

54 Sst.: 6.

55 Ot.prp. nr. 54 (1939) inneholdt også forslaget om å endre navnet til Universitetet i Oslo.

56 Innst. O. XIII 1948.

57 Innst.: 2.

58 Besl. O. nr. 120 (jf. Innst. O. XIII) O.tid. forh. 28.6.1948, s. 304–309, sak. nr. 2. Loven fikk 47 paragrafer i 9 kapitler, innledning, om styret (§§ 2–13), tjenestemenn (§§ 14–18), opplæring og eksamen (§§ 19–22), doktorgrad (§§ 23–28), studenter (§§ 29–38), vitenskapelige institusjoner (§§ 39–42), eiendom (§§ 43–46), § 47 om ikrafttredelse. Forland omtaler arbeidet med loven annerledes og vektlegger initiativ fra lokale krefter i utformingen, 1996: 254–271. Vår vurdering er at lovarbeidet først og fremst bygde på loven om Universitetet i Oslo, men med noen nye trekk som reflekterte Arbeiderparti-regjeringens ønsker om forandringer, med demokratisering og en annen slags administrasjon. Museets organer bidro selvsagt til den delen av loven som omhandlet eiendomsforhold, da museets eiendommer skulle overføres fra stiftelsen til statlig eie (§ 43–46).

59 Lagtinget, 2.7.1948:124. (sak nr. 2). Jens Jenssen (NKP).

stemmerett i alle saker som ikke uttrykkelig krevde at nettopp disse avgjorde.⁶⁰ Det var altså en tydelig forventning om økt demokrati ved universitetet i vest. Her ga det politiske system andre rammer for UiB enn det museet og UiO gikk inn for.

I loven ble det også innført et nytt embete: en direktør. Vedkommende skulle legge fram saker for, og ha stemmerett i, Det akademiske kollegium (kollegiet), etter regler fastsatt av Kongen. Forslaget ble begrunnet med behovet for kontinuitet i kollegiet, og for å styrke forvaltningsmessige sider ved dets arbeid – som i hovedsak ble sett som administrativt. Forventningen kan altså ha vært en mer effektiv administrasjon. Faglige beslutninger tilhørte derimot fakultetene.

Initiativet til direktørstillingen kan ha kommet fra departementet eller fra politisk ledelse, eller ha blitt sett som en fortsettelse av direktørordningen ved museet. UiO-kollegiet hadde innvendinger; særlig gjaldt det om universitetets autonomi. Med en embetsmann som direktør kunne departementet få sterkere innflytelse over universitetet og dermed true dets autonomi. Om dette var en tanke bak ordningen, var kanskje forventningen et universitet hvor professorenes makt ble svekket, og dermed enklere ville innordne seg den sentrale politikken. Stortingskomiteen mente uansett at denne administrative ordningen hadde «så mye for seg» at den burde prøves; den kunne sikre kontinuitet og effektivitet.⁶¹ Kollegiet skulle, som øverste organ, stå for utviklingen og oppbyggingen av universitetet, innstille til nye embeter og gi eksamener og grader. Uavhengig av forventninger, med en direktør fikk departementet direkte forbindelse til universitetet, selv om rektor var universitetets øverste leder og talsmann.⁶²

Da loven om UiO ble endret i 1955, var motstanden mot et direktørembete fortsatt sterk. Praksisen ved UiB kan altså ikke ha svekket tanken om at ordningen ga departementet for stor makt på bekostning av rektor. Det var heller ikke et klart skille mellom fagpolitikk og administrasjon, men når rektor ledet administrasjo-

60 Jenssen (1885–1968) var rektor ved Sarpsborg høyere almenkskole og innvalgt fra østfoldbyene (1945–1949).

61 Innst. O XIII 1948. Motstanden fra kollegiet ved UiO kommer fram i Ot. prp. nr. 50 (1948): 4–5.

62 Ved UiO hadde universitetssekretæren en lignende rolle som universitetsdirektøren i Bergen, men han hadde ikke sete i kollegiet.

nen, sikret det at hele universitetet ble «sakkyndig ledet». ⁶³ UiO fikk gjennomslag for sitt syn og dermed ikke et direktørembete som i Bergen. ⁶⁴

Et førkrigsuniversitet i etterkrigstiden?

Lov om universitet i Bergen ble sanksjonert 9. juli 1948. ⁶⁵ Den omhandlet også finanser og eiendommer. ⁶⁶ Situasjonen i Bergen lignet den i Århus, der byen hadde bygd ut hus og rom for et universitet, og den i Göteborg, der private næringsdrivende hadde gjort det samme. Både i Århus og i Bergen var det samlet inn midler til et universitet blant lokalbefolkningen. ⁶⁷

Var så det andre norske universitetet å sammenligne med de nordiske andre eller – for Sveriges del – tredje universitet? For alle var private og lokale initiativer viktige, men både Århus og Göteborg universitet var først private universiteter, og de bygde på utdanningsvirksomhet. I Bergen startet det også med private initiativ, men til forskning og formidling. Her var det museet, ikke en høyskole, som ble til universitet. Situasjonen gir grunnlag for å anta at det i starten hadde et sterkere forskningsfundament enn universiteter som vokste ut av undervisning, men noen empirisk undersøkelse av dette, eller hvordan, om og når det endret seg, har vi ikke foretatt.

UiB ble opprettet etter annen verdenskrig, men – som det framgår her – beslutningen var i prinsippet tatt før krigen, og planen det ble bygd opp etter, var fra 1930-tallet. I grunnen var planen utviklet over lang tid, i den såkalte venstrestatens periode (1884–1940), før den ble realisert etter krigen, i en tid med regjeringer fra Arbeiderpartiet. ⁶⁸ Det som var kommet til, i tillegg til en sterkere tro

63 Thue & Helsvig 2011: 58.

64 Sst.: 55 flg.

65 O.tid. 25.9.1948, referat fra statsrådssekretariatet om sanksjonering, O.tid. 9.7.1948: 407.

66 Museets forslag til kontrakt om overføring ble presentert som kommentar til forslaget, § 43–46. Finansdepartementet hadde innvendinger til lovforslaget når det gjaldt kostnader knyttet til overtakelse av museets bygninger. Kirke- og undervisningsdepartementet kommenterte forslaget ved å vise en rausere holdning til så vel museet som til Bergen kommune, som hadde bidratt vesentlig til museet i alle år. Eiendommene ble overført til UiB med kongelig resolusjon 7,3,52 (Innst. O. IV E 1953: 25).

67 Lykke 2001.

68 Venstrestaten er Rune Slagstads betegnelse på denne perioden, som han mener var preget

på forskningens betydning for samfunnsutviklingen, var en større vilje til demokrati både som styringsprinsipp ved institusjoner og for adgangen til samfunns-goder.

Da landet hadde fått sitt andre universitet, omtalte avisene det som et stort løft i en vanskelig og krevende tid for land og folk – og som en veiviser som sto i fredens, frihetens og forskningens tjeneste. Hvordan levde universitetet opp til forventningene, og hvor relevante var de i årene som fulgte? I det videre rettes oppmerksomheten mot forskning og utdanning i tre perioder: vekstperioden fram til slutten av 1970-årene, 1980-årene med nye forventninger om relasjoner til næringsliv og næringsutvikling, og tiden rundt år 2000, med sine mange reformer..

Den første byggefasen

Ved åpningen hadde universitetet om lag 120 ansatte, 10 professorer og de ansatte fra museet med konservatorer, ulike typer av hjelpepersonell, bibliotekansatte og en administrasjon. Kollegiet hadde rektor og tre dekaner, universitetsdirektøren kom ikke på plass før i 1950, og i det første studieåret var det om lag 400 studenter. Universitetet overtok museets bygninger, rektor og administrasjon flyttet inn i to hus museet tidligere hadde hatt, like ved hovedbygningen, i Langes gate 1 og 3. Det var en tid for å bygge mer, ansette folk og skaffe auditorier og lesesaler til studenter. Utredningen fra 1939 beskrev hvordan fag skulle bemannes og plasseres; den ble en plan å følge i oppbyggingen. Det ble ikke akkurat slik alle involverte aktører hadde tenkt seg. Både museet og byen fikk mer enn de håpet på i mellomkrigstiden, mens målrørsla, som hadde ønsket seg et tydelig håndslag fra landets nasjonalforsamling, fikk mindre – men hva var det for slags universitet de fikk?

av folke-danningsstraksjoner, til forskjell fra den forutgående embetsmannsstaten preget av jus og teologi, og den etterfølgende arbeiderpartistaten, preget av samfunnsvitenskapene. Slagstad 1998. Jens Arup Seip omtalte den samme perioden som flerpartistaten. Seip 1963.

Sakte, men etter egne prioriteringer

Selv i gjenreisningsårene viste storting og regjering stor vilje til å prioritere oppbyggingen av universitetet.⁶⁹ Vi kan følge prosessen gjennom de årlige budsjettbehandlingene, som fram til 1980 var todelt: bevilgninger til den konkrete utbyggingen av hus og rom for forskning og utdanning, og bevilgninger til nye og flere stillinger. Universitetskomiteens detaljerte plan fra 1939 for stillinger ble brukt for å bestemme hvilke professorater, lektorater, assistenter og teknikere som trengtes for hvert fag, og hvilket administrativt støtteapparat som måtte til. Det akademiske kollegium fremmet forslag bygd på innstilling fra fakultetene; det prioriterte og begrunnet. I departementet ble planer og forslag vurdert, og regjeringene la fram forslag for Stortinget i de årlige budsjettforslagene. I kapitlet om UiB i statsbudsjettet ble oppnådde resultater fra forskning og uteksaminerte kandidater kommentert, og begrunnelser for behov og ønsker ble presentert. Det var særlig eksamenene som ble rapportert, sammen med behovene for større bygg og flere rom for å kunne yte fullgod undervisning til et økende antall studenter.

Rekrutteringen til nye stillinger kunne være utfordrende. To eksempler fra Det medisinske fakultet illustrerer det. Hygienefaget, en gammel medisinsk disiplin – ved UiO var professoratet i hygiene fra 1824 – hørte til ved dette fakultetet. UiB fikk bevilget midler til et slikt professorat først på 1950-tallet, men det manglet søkere, og de to første som fikk stillingen, forlot etter kort tid Bergen til fordel for Oslo. Så ble Bergens stadsleger undervisere. Det var sikkert mye bra ved det, men det illustrerer at det var knapphet på mer enn rom og andre materielle ressurser. Likedan var det med barnpsykiatri, det manglet fagfolk, og det tok lang tid å bygge kompetanse. Forventningene om utbyggingen av «det fulle» og «brede» universitetet støtte altså på vansker. De nødvendige fagfolkene sto ikke i kø for å komme til Bergen, ja på noen områder fantes de slett ikke innenfor landets grenser.

Det er likevel klart at universitetet ønsket flere stillinger og raskere utbygging enn det regjeringene fremmet for Stortinget. I all hovedsak fulgte imidlertid statsmaktene universitetets priorite-

69 St.prp. nr. 139 (1950) Om tilleggsbevilgning kap. 223A, Universitetet i Bergen 1950–51: I (17.11.50), Innst. S. nr. 255, 1950, St.tid. II.12.1950: 2321–2322.

ringer. Ganske typisk var det i 1957. Kollegiet hadde bedt om 27 nye stillinger, men departementet fremmet og fikk vedtatt forslag om bare 7.⁷⁰ Begrunnelsen var mangel på ressurser. Regjeringspartiet hadde rent flertall, og da kunne ikke Stortinget, om opposisjonen hadde ønsket det, ha plussset på tildelingene.

De faglige prioriteringene var en sak for universitetet. Bare i to tilfeller kan vi se at Stortinget grep inn i – eller tok opp til diskusjon – universitetets prioriteringer. I en av sakene endret Stortinget universitetets prioritering. Det gjaldt saken om religionsvitenskap i Bergen.

I 1960 hadde kollegiet foreslått et professorat i religionshistorie, «som en vesentlig berikelse av det humanistiske miljø ved Universitetet i Bergen [og] et naturlig ledd i den planlagte utbygging av de humanistiske fag».⁷¹ Høyres Per Lønning, biskop i Borg, satt i stortingskomiteen som behandlet universitetssaker, og var ofte saksordfører for saker om UiB.⁷² Han ønsket heller et fag kalt «religionsvitenskap» i Bergen, primært for å utdanne kristendoms-lærere.⁷³ Fagbetegnelsen var ikke etablert i Norge (eller Norden), og den dekket over at det var kristendoms-kunnskap Lønning ønsket seg. Han ville ha et professorat i religionsvitenskap som kunne «danne faglig bakgrunn for etablering av kristendoms-kunnskap som universitetsfag».⁷⁴ I budsjettdebatten i 1960 tok Bondepartiets Per Hjermand opp dette ønsket, men statsråd Helge Sivertsen (A) var negativ.⁷⁵ Kollegiet i Bergen ønsket ikke noe kristendomsfag, men Lønning ga seg ikke. I budsjettet for 1965 støttet endelig stortingskomiteen Lønnings forslag om midler til en stilling i religionsvitenskap. Komiteens forslag ble vedtatt i Stortinget.

Religionsviter Einar Thomassen understreker at kollegiet protesterte på å skulle få et fag det ikke hadde bedt om; dette var et «alvorlig inngrep i det selvstyre universitetene har hatt og som de må ha i faglige spørsmål». Religionsvitenskap fikk likevel et professorat, og takket være Lønning ble det etablert i Bergen.⁷⁶ Det ble

70 Budsj.innst. S. nr. 13, 1957, St.tid. 275.1957: 1735.

71 Thomassen 2018: 22.

72 Per Lønning (1928–2016) representerte Oslo på Stortinget fra valget i 1957 (1958–1965).

73 Thomassen 2018: 20.

74 Sst.: 24.

75 St.forh. nr. 144, St.tid. s. 1145–1155. Også Håkon Johnsen (A) var kritisk mot Lønning og Hjermand.

76 Budsj.-innst. St. nr. 188 (1964–65). (kap.313 UiB), tillegg. S. nr. 277, 2.12.1964. St.tid.

en kobling til kristendomsfaget som lenge preget det nye instituttet.⁷⁷ Stortinget endret universitetets egen prioritering, det var forhandlinger og justeringer, men universitetets faglige autonomi ble utfordret, med Lønning i en hovedrolle. Av stortingsdebatten ses det at flere fra komiteen mislikte det hele, og det gis et inntrykk av at Lønning nærmest hadde utmanøvrert sine kollegaer i komiteen.⁷⁸

Det uvanlige i dette tilfellet kan ha gjort at Stortinget senere var ekstra årvåkent for saker som gjaldt nettopp dette faget. I 1971 ses det i alle fall at Arbeiderpartiet fulgte med. Da det ble lyst ut en ny stilling i religionsvitenskap, spurte Tove Pihl (A) kirke- og undervisningsminister Kjell Bondevik (KrF) om hvorfor utlysningen var slik at det krevdes medlemskap i statskirken for den som skulle ansettes.⁷⁹ Det kunne jo ikke stilles slike krav til stillinger ved et universitet. Bondevik meldte at utlysningen ble trukket.⁸⁰ Senere, da Astrid Gjertsen (H) i 1974 ville at det skulle satses på gerontologi ved UiB, avviste statsråd Bjartmar Gjerde (A) det. Han ville følge universitetets egne prioriteringer.⁸¹

I all hovedsak fulgte altså Stortinget universitetets prioriteringer. Selv om det ikke alltid var mulig å støtte alle forslag, ble planen fra 1939 fulgt opp. Stortinget ønsket nye planer for utbygging, noe som ses ved at universitets- og høyskolekomiteen i sin behandling av budsjettet i 1956 uttrykte ønske om at UiB laget en ny utbyggingsplan for vekst. Ønsket ble gjentatt i Stortinget i 1957, og i mars 1959 oversendte UiB en utbyggingsplan.⁸² Like etter startet planlegging for utbygging av høyere utdanning, og det ble bruk for den.⁸³

11.12.1964:1466–1487. (Helge Sivertsen s. 1483) – Håkon Johnsen (A) kritiserte Lønning for å ha overdrevet enigheten i komiteen om denne stillingen.

77 Thomassen 2018: 33–34.

78 St.tid. 11.12.1964: 1466–1487 (Om budsjettinnstilling S. nr. 188 (1964–65) «Allmenn religionshistorie foreslås for kristendomskunnskap som fag»).

79 St.tid. 20.1.1971:1887–1888. Per Borten (Sp) var statsminister i en borgerlig koalisjonsregjering.

80 Kjell Bondevik (KrF), på Stortinget 1950–1965, utnevnt til dosent i folkeminnevitenskap ved UiB i 1965, men hadde permisjon mens han var landets kirke- og undervisningsminister, til han gikk av med pensjon i 1970. Om det betydde noe, og eventuelt hva, for UiB, er uvisst.

81 St.tid. 3.10.1974: 20–22. Det samme gjaldt et grunnlagt spørsmål 22.1.1975, der tannpleierutdanning ble tatt opp og avvist med samme begrunnelse (St.tid. 22.1.75: 2658).

82 Den første universitetsdirektøren, Leif Wilhelmsen, fratrådte 1.6.1957 (Innst. O IVA, 1958: 8) og ble ekspedisjonssjef i Kirke- og undervisningsdepartementet. Arne Halvorsen overtok og ble sittende til våren 1978.

83 Halvorsen 1967.

Kleppekomiteen og Stortinget – statens planlegging

Det var den såkalte Universitets- og høyskolekomiteen, eller Kleppekomiteen – etter dens leder Per Kleppe – som skulle utrede utbygging av høyere utdanning. Komiteen ble satt ned i 1960 og leverte sin innstilling i 1961. Den foreslo en storstilt utbygging av universitetene for å sikre økonomisk vekst og velferd. At det å bygge ut høyere utdanning skulle bidra til økt økonomisk vekst og mer velferd, var del av en tenkning som gjorde sitt inntog i hele Vest-Europa i siste del av 1950-årene, og Fredrik Thue og Kim G. Helsvig omtaler det som skjedde med planen for utbygging, som et paradigmeskifte i synet på høyere utdanning.⁸⁴

Særlig etter Sovjetunionens Sputnik-opp-skyting i 1957, men allerede mot slutten av andre verdenskrig, ble en slik tenkning i tillegg forstått som en innsatsfaktor i den kalde krigen: Vesten måtte ikke bli liggende bak østblokken i den militærteknologiske utviklingen. I den sammenhengen var selvsagt noen fag viktigere enn andre.⁸⁵ I Norge skulle likevel utbyggingen skje nokså bredt, blant annet med satsing på samfunnsvitenskapene, selv om det også var klare ønsker om å styrke den matematisk-naturvitenskapelige utdanningen.⁸⁶

Einar Gerhardsens tredje regjering la fram sin stortingsmelding om den videre utbyggingen av universiteter og høyskoler 18. mai 1962. Den bygde nettopp på Kleppekomiteens innstilling.⁸⁷ Før dette var det lagt fram flere meldinger om behovet for akademisk arbeidskraft, basert på utredninger fra Forskningsrådenes fellesutvalg.⁸⁸ Det ble fortsatt forutsatt at alle vitenskapelige stillinger skulle kombinere forskning og undervisning og dermed gi mer av begge deler.⁸⁹ Som Kleppekomiteen la også regjeringen nå til grunn at forskning var spesielt viktig der den kunne tjene samfunnsutviklingen.⁹⁰ Samtidig var det en utfordring å skaffe nok kvalifisert personell. Nye stillingsgrupper kom inn i høyere utdanning ut over

84 Thue & Helsvig 2011: 217–223.

85 Se f.eks. Kaiser 2002 om den amerikanske kaldkrigslogikken i utdanningen av fysikere på høyere nivå.

86 Thue & Helsvig 2011: 222.

87 I St.meld. nr. 91 (1961–62) er Kleppekomiteens innstilling trykt som vedlegg.

88 St.meld. nr. 13 (1958).

89 F.eks. uttrykt i Budsj. Innst. S. nr. 12 (1969–1970): 6, 14. I stortingsbehandlingen ble ikke temaet tatt opp.

90 Thue & Helsvig 2011: 221.

på 1960-tallet, og ulike gruppers forskningsmuligheter ble tema. Ikke alle kategorier stillinger fikk kombinere forskning og undervisning, det gjaldt for eksempel mange av universitetslektorene.⁹¹

Kan vi likevel peke på forventninger til UiB fra etableringsfasen og som ble ført videre i denne nye tiden? Selv om utbyggingen var motivert av ny tenkning om høyere utdanning, var noe ved det gamle. Nå var det flere enn noensinne som tok eksamen artium, og fortsatt var det et ønske om å gi flere adgang til universitetet. Samtidig var det fortsatt et mål å utjevne forskjeller i levekår gjennom økte studiemuligheter og en mer ambisiøs velferdspolitik. I denne situasjonen kom også forslaget om å etablere et universitet i Tromsø og samle de to vitenskapelige høyskolene i Trondheim til et universitet.

Denne utbyggingen ville kreve mye, men det ble meldt om trengsel ved fakultetene, særlig realfagene – mest i Oslo, men også i Bergen. Det var flere grunner til økt tilstrømming til realfagene. Veksten i gymnasene økte behovet for lektorer, og ser vi til situasjonen i andre land, betydde teknologiutvikling og industrireiseing, kald krig og romkappløp mye for denne interessen. Det kom forslag om å regulere adgangen til studier for å gi gode studieforhold, og Stortinget møtte det med forslag om lukking av realfagsstudier høsten 1963, etter ønske fra UiO.⁹² UiO vurderte kapasiteten som helt sprengt, og regulering var «ikke til å unngå» – selv om det prinsipielt var uønsket. Av 1963-artiumskullet hadde 7 prosent søkt seg til realfagsstudiene, og andelen hadde vært høy lenge. Kleppekomiteens innstilling og regjeringens politikk hadde vært å kanalisere mest vekst til Universitetet i Bergen. Thue og Helsvig peker på at lukking ved UiO kunne være et effektivt tiltak for å sette politikken ut i livet.⁹³ Stortinget hadde altså ønsket – og forventet – studentvekst; nå var den raskere og sterke enn forutsett.

Før regjeringen la fram forslag for Stortinget om mulig adgangsbegrensning for realfagsstudier, etter initiativ fra UiO, kontaktet den UiB. Også UiB åpnet for å kunne måtte adgangsregulere, i første omgang realfagsstudiene, men det kunne også komme på

91 Se også kapittel 1 i bind 2.

92 Budsj. innst. S. nr. 17 (1963–64), St.prp. nr.20 (1963–64), Innst. S. nr. 35 (1963–64), St.tid.: 1902–1920.

93 Thue & Helsvig 2011: 232. Lukking var hjemlet i lov om UiO og måtte vedtas av Stortinget som lovendring.

tale for humanistiske fag.⁹⁴ I Bergen var det imidlertid et poeng at en begrensning i Oslo kunne øke trykket i vest. Med det økte også risikoen for at studentene ville ha dårligere karaktergrunnlag og dermed for at Bergen fikk de «nest beste» studentene.⁹⁵ Adgangsreguleringen var jo også i strid med forventningene da UiB ble etablert, om bredere rekruttering til høyere studier – og noe helt annet enn reguleringen av opptaket til studiene i medisin, odontologi og farmasi.⁹⁶ UiB argumenterte dessuten med at adgangsregulering var et angrep på lærefriheten – studentenes gamle frihet til selv å velge hva de ville studere, og ved hvilket universitet.⁹⁷

I stortingsdebatten kom det tydelig fram at ingen egentlig ønsket en adgangsregulering; dette var en midlertidig nødvendighet. Spørsmål om regulering og lukking var kontroversielle, og ble etter hvert også møtt av store protester fra studentene.⁹⁸

Et større og bredere universitet

Utbyggingsplanene for høyere utdanning med Kleppekomiteens innstilling og behandlingen i Stortinget i 1963 ble fulgt opp også av Per Bortens borgerlige firepartiregjering (1965–1971). Da Borten tiltrådte, hadde Gerhardsens regjering nylig nedsatt den såkalte Ottosenkomiteen, og Borten-regjeringen utvidet den.⁹⁹ Denne komiteen, dens arbeid og striden som fulgte den, er tema i flere kapitler. Komiteen ville bygge distriktshøyskoler rundt om i landet som skulle tilby kortere utdanninger som var tilpasset lokale behov.

94 St.prp. nr. 20 (1963–64) Om regulering av tilgangen til realfagstudiet, Innst. S. 35, St.tid. 902–920.

95 Brev fra UiB, 28.09.1963 – omtalt i St.prp. 20 (1963–64): 2. Se også Thue og Helsvig 2011: 233.

96 St.forh. 3./4.12.63, s. 902–920, f.eks. Per Lønning (H), s. 902–903, og statsråd Helge Sivertsen (A), s. 914–917.

97 Forland 1996: 407–411.

98 Se Forland 1996: 409 flg., Thue & Helsvig 2011: 217 flg.

99 Tre av de fem utredningene fra Videreutdanningskomiteen (Ottosenkomiteen) som ble nedsatt i august og desember 1965 (like før og like etter at valget i 1965 ga borgerlig flertall og Borten-regjeringen tiltrådte), ble brukt som grunnlag for St.prp. nr. 136 (1968–69). Om prøvedrift med distriktshøyskoler, lagt fram av statsråd Kjell Bondevik. Det var stor enighet i Stortinget om prøvedrift, men noe uenighet om lokalisering, Innst. S. 308 (1968–69), S.tid. 20.6.1969: 4230–4264. I proposisjon og innstilling ble universitetene (i Oslo og Bergen) lite omtalt. En begrunnelse var at den sterke økningen i antallet artianere, ga større behov for avlastning for universitetene (St. prp. 136: 6–9). At universitetslærere kunne bidra til de nye distriktshøyskolene, ble understreket.

Denne dreiningen i utdanningspolitikken, og vedtak om å etablere et universitet i Tromsø, gjorde at universitetene i Oslo og Bergen fikk mer konkurranse om midler fra statsbudsjettet.

Storting og regjering uttrykte ofte bekymring for at det ble utdannet for få leger – en faktor som også var viktig for etableringen av et universitet i Tromsø. For at legeutdanningen skulle utvides i Bergen, trengtes samarbeid med byen og fylket. Det store og nye sykehusbygget på Haukeland sto først klart til innflytting i 1983, men ble omtalt nesten årvisst i budsjettokumentene allerede fra 1946. Landets behov for å utdanne flere tannleger ble også diskutert. Alt da vedtaket om UiB var klart i 1946, var dette et tema i pressen. Tannhelsen var ikke god, og helsedirektøren var bekymret over at kapasiteten ved Norges Tannlegehøyskole i Oslo var sprengt. Mange ble i stedet utdannet i utlandet. For budsjettåret 1954–1955 vedtok Stortinget å etablere tannlegeutdanning ved UiB, og i 1962 ble de første studentene tatt imot.¹⁰⁰

Som vi har nevnt, var en satsing på samfunnsfagene, jus og teologi oppe i Stortinget i 1946 i diskusjonen om et universitet i Bergen. Fagene inngikk også i Kleppekomiteens innstilling i 1962. Komiteen så det ikke som aktuelt å bygge ut samfunnsfagene i Bergen, men kollegiet i Bergen hadde uttrykt glede over at Kleppekomiteen generelt gikk lenger i utbyggingsplanene i Bergen enn det universitetet hadde gjort. Nå gikk regjeringen Gerhardsen – og siden Stortinget – enda lenger når det gjaldt samfunnsfagene. Det kan ses i sammenheng med at Arbeiderpartiet ivret for mer forskning som kunne bidra til politikkutviklingen, med både bedre forvaltning og politikk.¹⁰¹ Regjeringen imøteså også arbeidet til en komité oppnevnt av kollegiet ved UiB, Handelshøyskolen og CMI, som utredet samfunnsfagene i Bergen. Den så «ikke noen grunn til å ta standpunkt mot» at det ble etablert samfunnsvitenskap der hvis det var studenttilgang og det fantes lærerkrefter.¹⁰²

100 Forslaget ble fremmet i regjeringens budsjettforslag for 1956 og er omtalt i Budsjett-innst. S. nr. 22 (1956): 2. Se også Silnes 1977 og Nernæs & Selvig 1996. Odontologisk institutt ble til Det odontologiske fakultet i 1970. Fra 1.1.2008 ble fakultetet del av Det medisinsk-odontologiske fakultet, fra 2017 Det medisinske fakultet (universitetsstyret, sak 69/2017).

101 I en studie om Kunnskapsdepartementets historie viser Helsvig spesielt til at sosialøkonomen og statssekretæren for Einar Gerhardsen, Kjell Eide (1925–2011), hadde en viktig rolle i Arbeiderpartiets forskningspolitikk på dette punktet. Helsvig 2017: 94.

102 St.meld. nr. 91 (1962–63): 14, 15, 21, 25–26. Se også Rokkan 1977: 89–92. Initiativet kom fra dekanus ved HF-fakultetet, historikeren Knut Mykland. Med i komiteen var, foruten

Stortinget vedtok lov om embetseksamen i samfunnsvitenskap i 1966.¹⁰³ Loven bygde på forslag fra Bergens-komiteen. Dette åpnet for undervisning på høyere nivå, og i 1970 ble Det samfunnsvitenskapelige fakultet etablert.¹⁰⁴ I denne saken kan vi si at initiativer fra Bergen, kombinert med forventninger og siden vilje fra så vel Arbeiderparti-regjeringen som Borten-regjeringen, bidro til at den nye cand.polit.-graden ble opprettet.

I Stortingets behandling av en felles lov om eksamener og grader ved universiteter og høyskoler i juni 1970 ses det at UiB hadde advart mot å fjerne skillet mellom universitetene og de vitenskapelige høyskolene.¹⁰⁵ Kirke- og undervisningskomiteen var uenig med UiB i at loven innebar noe slikt.¹⁰⁶ Den foreslo også at loven skulle omfatte Landbruksdepartementets høyskoler, og slik ble det. Kanskje så det nokså nye universitetet i Bergen det også som en trussel mot videre oppbygging at Stortinget hadde vedtatt å etablere universiteter i Tromsø og i Trondheim. Både UiO og UiB hadde på den annen side bidratt til immatrikulering av studenter i Kristiansand (UiO, fra 1962) og Stavanger (UiB, fra 1963). Dette skyldtes trolig forventninger fra de politiske myndighetene, men en slik lokal mulighet for immatrikulering ble i sin tid sett som et steg på veien mot et universitet i Bergen. Mulig uvilje til tross, det er også klart at særlig etableringen av Universitetet i Tromsø hadde sterke talsmenn ved UiB.¹⁰⁷

Mykland, forskningsleder Stein Rokkan ved CMI, professor Dag Coward ved NHH, og dosentstipendiat, sosialantropologen Fredrik Barth. Kontorsjef ved UiB, Magne Lerheim, ble komiteens sekretær. Allerede i 1959 kom spørsmålet om et samfunnsvitenskapelig fakultet opp ved UiB, og en komité, nedsatt i november 1960, leverte forslag i januar 1961. Komiteen foreslo videre diskusjoner med NHH. Innstilling om videre utbygging av samfunnsvitenskapelige fag ved Universitetet i Bergen: 1–2.

- 103 Ot.prp. nr. 31 (1965–66) Lov om samfunnsvitenskapelig embetseksamen, 1.4.1966. Odelstinget 12.5.1966, O.tid. s. 96–98. Komiteen var nedsatt av Kollegiet høsten 1961, og den leverte sin innstilling 20.8.1963, noen måneder etter at St.meld. nr. 91 (1962–63) var behandlet i Stortinget.
- 104 Rokkan ga i 1977 uttrykk for at fakultetet «dessverre» ble til – fordi det ble skilt fra historikerne, og han kalte historikerne samfunnsviternes jordmødre.
- 105 I Ot.prp. nr. 50 (1969–70) *Lov om eksamen og grader ved universiteter og høyskole* ble brev fra UiB- kollegiet 14.11.1969 sitert. I en foreløpig uttalelse i mars 1969 advarte Kollegiet mot å «ensrette» forholdene ved institusjoner som var så forskjellige som universitetene (i Oslo, Bergen, Trondheim og Tromsø) og Statens idrettshøgskole og Statens kunstakademi. Kollegiet var ikke mindre skeptisk i november, men da ingen faglige instanser hadde motsatt seg å endre fagspesifikke eksamenslover, og institusjonene ville få rett til å utforme studie- og fagplaner, gikk UiB ikke mot lovforslaget, men det var uro og frykt i kollegiet for at loven ville føre til «en ensretting av institusjoner og deres utdannelsestilbud som i sin karakter er vesensforskjellig».
- 106 Innst. O. nr. 60 (1969–70), Ot. forh. 5.6.1970: 530–537.
- 107 Fulsås 1993: 64–67.

Gjennom 1970-tallet vitner budsjettbehandlingen for UiB om forventninger om å holde tallet på studenter høyt og øke kapasiteten. I 1971 var det statlig byggestopp og vanskelige tider. I budsjettdebatten slo Einar Førde (A) fast at det bare var UiO som var fullt utbygd. Ambisjonene ble ikke nådd. Da var det 25 år siden vedtaket om et universitet i Bergen. Det som var tenkt som et relativt lite universitet, med oppimot 1000 studenter, var likevel blitt mer enn tre ganger så stort. I budsjettbehandlingen høsten 1972 la regjeringen Korvald derimot vekt på at det ikke var tid for vekst, og både i Oslo og i Bergen sto det strid om lukking av studiene. I Stortinget var det protester under debatten om universitetsbudsjettene. Fra galleriet hørtes studenter som aksjonerte med bannere og rop: «Nei til lukking – innfri krava!»¹⁰⁸ Mange talte om at «lukking var en uting».¹⁰⁹

Brudd og reformer

I 1977 ble perioden fra først på 1960-tallet fram til midt på 1970-tallet karakterisert som universitetets gullalder.¹¹⁰ Det Stortinget som i 1946 enstemmig hadde vedtatt å satse på å gi all ungdom som ønsket det, høyere utdanning, hadde nok ikke sett for seg at så mange ville ta artium og søke seg til universitetene – og absolutt ikke hvor stor kvinneandelen skulle komme til å bli. Alle prognoser for studenttall ble sprenget. Kvinnene kom uten at det hadde vært noen uttalt forventning til universitetene om å øke kvinneandelen blant studentene. Først sist på 1970-tallet uttrykte storting og regjering forventninger om at det skulle rekrutteres flere kvinnelige ansatte. Forventninger om og tilrettelegging for denne utviklingen kom nedenfra heller enn ovenfra.

Inntil sist på 1970-tallet økte antallet ansatte, fagtilbudene ble utvidet, og noen av de planlagte byggene kom på plass.¹¹¹ I siste halvdel av 1970-tallet ble det opprettet få nye stillinger, det var sterk prisvekst, og budsjettforslagene var preget av formuleringer om å holde igjen og ikke opprette så mange nye stillinger, men noen

108 St.forh. nr. 173 (1971): 1377–1472. (Studentroperet s. 1379, Einar Førde (A).

109 Budsj.innst. S. nr. 12 (1972–73), St.forh.: 743–820.

110 Lerheim 1977, se også Forland 1996: 332–336.

111 Forland 1996: 272–448, omhandler perioden fra 1946 til ca. 1970.

stillinger ble omgjort i Stortingets budsjettbehandling.¹¹² Balansen mellom forskning og utdanning ble tematisert, også ovenfra.¹¹³ Selv i trange tider måtte prinsippet være at stillingene kombinerte forskning og undervisning. Hvis ikke ville både undervisningen og forskningen lide. Det var grunn til å ta opp spørsmålet også fordi det i praksis hadde kommet stadig flere stillinger som verken hadde krevd tung forskningskompetanse eller hadde stor forskningsandel i stillingen.

Ved inngangen til 1980-årene var det enighet i Stortinget om at distriktshøgskolene skulle prioriteres. Høyre og KrF foreslo å redusere antallet universitetsstillinger, men det ble ikke vedtatt. Høsten 1981 foreslo Fremskrittspartiet å redusere universitetsbevilgningene, også til UiB, uten å få noen tilslutning.¹¹⁴ I 1979 startet UiB arbeidet med å formulere universitetets egne mål og planer, i «U-plan 2000», som et svar på statsmaktenes forventninger om utvikling av forskning, fagtilbud og mottak av studenter.¹¹⁵ Samtidig var planarbeidet svar på et ønske fra Bergen by, som ønsket at UiB skulle avklare sine ønsker for vekst og utbygging på Nygårds-høyden.¹¹⁶ Da planarbeidet startet, var Odvar Nordli (A) statsminister, Gro Harlem Brundtland (A) overtok som statsminister i februar 1981, og etter stortingsvalget i september samme år fikk Stortinget borgerlig flertall, og Kåre Willoch (H) ble statsminister.¹¹⁷ På 1980-tallet ble kravene og forventningene til universitetene endret, med økt næringslivsorientering og ulike typer av fristilling.

112 Som i budsjettforslagene fra Kyrkje- og undervisningsdepartementet for 1974–75, 1975–76 og 1977–78.

113 St.tid. 11.12.1978: 1567–1671, s. 1582 – Kirsti Kolle Grøndahl (A).

114 Budsj innst. S. nr. 12 (1979–80): 23. Senterpartiet og Arbeiderpartiet foreslo nye oljefag ved UiO og UiB, St.forh. 3.12.1981.

115 Vedtak i Kollegiet 23.8.1979 og 12.6.1980. Planutvalg: rektor Ørjar Øyen (formann), prorektor Arnfinn Graue, dekanus (SV) Jan Petter Blom (senere Tor Rødseth), universitetslektor Tom Backer Johnsen, bibliotekar Agnes Jessen Bakkevig og stud.philol. Anne B. Rønning (senere Bjørn Einar Aas).

116 Universitetsplan 2000 (U-plan 2000) Del 1A: 14.

117 1981–1983 ren Høyre-regjering, fra 1983 flertallsregjering med Sp og KrF. Mindretallsregjering 1985–1986.

Mer aktiv næringslivsorientering

I mai 1981 la Brundtlands første regjering fram sin forskningsmelding.¹¹⁸ Et viktig budskap var at universitetene måtte få sterkere kontakt med nærings- og samfunnsliv, de skulle kunne ta på seg oppdrag og drive anvendt forskning – selv om de skulle ha grunnforskning som sin viktigste oppgave.

Etter valget i 1981 ble Høyres Lars Roar Langslet statsråd for kultur og vitenskap. I budsjettforslagene for universitetene ble det understreket at tiden for vekst i bredden burde avløses av konsolidering og kvalitet.¹¹⁹ Året etter skulle et nytt system for stillingshjemler på plass, og «tomme hjemler» for oppdragsforskning fra 1977 ble sett som en nyvinning. Universitetene kunne tilsette medarbeidere i slike hjemler uten Stortingets godkjenning av hver enkelt hjemmel.¹²⁰ Dette ga mulighet til å ansette forskere med eksterne forskningsmidler, og skapte forventninger om vekst nettopp i slik forskning.¹²¹ Universitetet kunne få rom for mer forskning enn det statsbudsjettet til enhver tid ga grunnlag for. UiB fikk ti slike hjemler i budsjettet for 1984. Dette ga større frihet, men fra både Arbeiderpartiet og SV ble det uttrykt bekymring for at ordningen kunne gi økt bruk av midlertidig ansatte.¹²²

Spørsmål om begrensning av adgangen til studier ved UiB vendte tilbake i 1986, og regjeringen Willoch fikk flertall for et lovforslag som tillot det. Nå stemte imidlertid flere imot, blant dem senere statsråd for høyere utdanning, Tora Aasland (da Houg) fra SV.¹²³ SV uttrykte flere ganger uenighet om retningsendringene.

Brundtlands første regjering hadde lagt fram sin forskningsmelding våren 1981. Før den ble behandlet i Stortinget, la Willochs regjering fram en tilleggsmelding. Den understreket universitetenes rolle i grunnforskningen, men vektla også at universitetene måtte innrette seg mot næringslivets forskningsbehov, ikke minst oljeselskapenes.¹²⁴ Også instituttsektoren og dens samarbeid med

118 St.meld. 119 (1980–81).

119 St.forth. 3.12.1981: 1318.

120 Budsj.innst. S. nr. 12 (1982–83).

121 Budsj.innst. S. nr. 12 (1984–85): 28, St.tid. 6.12.1984: 1677–1796.

122 Budsj.innst. S. nr. 12 (1985–96): 26.

123 St.prp. nr. 82 (1985–86). Innst. S. nr. 215 (1985–86).

124 St.meld. nr. 62 (1981–82). Tillegg til St.meld. nr. 119 (1980–81).

universiteter og høyskoler ble tatt opp. I 1979 var det ikke mange store forskningsinstitutter i Bergen, bare CMI, dersom ikke Fiskeridirektoratets forskningsavdelinger ble tatt med.¹²⁵ Begge meldingene viste til at Stortinget i behandling av forskningsmeldingen i 1976 ga tilslutning til å fremme oppdragsforskning ved universitetene.

Forventningene om at universitetene skulle bli mer orientert mot næringslivets behov, ble også tatt opp i budsjettdebatten høsten 1985, mens den forskningspolitiske meldingen lå til behandling i Stortinget. Regjeringen tok til orde for at universitetene burde opprette forskningsstiftelser for å håndtere økt oppdragsforskning.¹²⁶ Dette skulle bidra til mer anvendt og næringsrettet forskning og innvarslet en lang periode med nye forventninger og mindre vektlegging av den frie forskningen. Da U-plan 2000 – DEL 2 Faglig utvikling ble vedtatt, ses en viss tilpasning til den nye tid. Grunnforskningen understrekes, men satsing på «målrettet grunnforskning og kontraktforskning», som for oljeindustrien, er med. Veksten i de kunnskapsbaserte næringene, eller forskningsbehovet i de naturressursbaserte nye næringene i Norge, hadde det ikke vært mulig å forutse i 1946. Nå var dette endret og ble skrevet inn i den nye universitetsplanen. Samtidig var det også fagfolk ved universitetet som ønsket nye forskningsoppgaver velkommen. Det var jo heller ikke nytt at universitetet bidro med det som kunne omtales som nyttig forskning, selv om filosofien gjerne hadde vært at nytten så å si kom av seg selv.

De nye forventningene ble videreført av Gro Harlem Brundtlands regjeringer (1986–1989 og 1990–1996). Ved budsjettbehandlingen for 1989 var en ny utredning om høyere utdanning lagt fram, NOU 1988: 28 *Med viten og vilje*, med sosiologen og tidligere professor ved UiB, Gudmund Hernes, som utvalgsleder. Sentralt i utredningen var sammenslåing av de mange høyskolene rundt i landet – en reform som ble gjennomført av regjeringen Brundtland i 1994, med Hernes som utdanningsminister, og 92 regionale høyskoler ble til

125 Det var 4 store i Norge: CMI, SINTEF, Rogalandsforskning, og i Oslo, Institutt for samfunnsforskning. Fiskeridepartementets forskningsinstitutter, Havforskningsinstituttet (HI) fra 1900 og Vitamininstituttet fra 1946 (siden NIFES) gikk inn i HI i 2018. Instituttsektoren i Bergen omtales i kapittel 11 i dette bindet.

126 Kommentert i Budsj. Innst. S. nr. 12 (1985–86):26, også oppe i stortingsdebatten, St.tid.: 1299–1407, 1303, om UiB 1306.

26 statlige. Det ble ikke uttrykt spesielle forventninger til UiB ved den store omstruktureringen av høyskolene i landet, til forskjell fra forventningene til de andre tre universitetene. Forklaringen ligger trolig i at høyskolelandskapene var forskjellige.

Fristilling i ulike former

Arbeidet med effektivisering av offentlig sektor var på programmet fra sist på 1970-tallet. Det gjaldt også universitetene. Utredningen fra det såkalte Hermansen-utvalget (NOU 1986: 23 *En bedre organisert stat*) ble fulgt opp etter Willoch-regjeringens avgang. I sin doktoravhandling fra 2002 viser Agnete Vabø hvordan Hernes-utvalget og Hermansen-utvalget hadde nye forventninger til universitetene om institusjonelle endringer, som forslag om å slå sammen universitetsinstitutter til større enheter.¹²⁷ Utredningene vakte store protester blant studenter og ansatte, men noen nye rammebetingelser fulgte.

Ressursfordelingen gjennom statsbudsjettet ble gradvis endret, for eksempel med mindre detaljert tildeling av stillingsressurser. Fra 1. januar 1985 ble alle dosenturer ved universitetene gjort om til professorater, og UiB fikk 75 nye professorer.¹²⁸ Fra 1990 ble ordningen med at professorer var embetsmenn, utnevnt av Kongen i statsråd, avviklet. Nå kunne institusjonene ansette og avsette, og fra 1993 kunne ansatte i vitenskapelige stillinger gis personlig opprykk etter bedømmelse.¹²⁹ Statens eiendomsforvaltning ble endret med økte muligheter for universitetene til å planlegge egen virksomhet.

Fra midt på 1980-tallet ble det innført nye styringsformer, inspirert av endringer i forvaltningspolitikken, ikke minst i Storbritannia som ledet an i reformer i offentlig sektor, under merkelappen New Public Management (NPM). NPM innebar bruk av mål- og resultatstyring, og var også en ny måte å uttrykke krav og forventninger på. NPM er kritisert av mange, og særlig for at målstyring som redskap passer dårlig ved universitetene – med refleksjon og

127 Vabø 2002.

128 Dette ble rapportert i BT 4. januar 1985: 16.

129 Kyvik, Olsen & Hovdhaugen 2003.

fri forskning.¹³⁰ Det kom krav og forventninger om måling av forskningens resultater, som antall publikasjoner, omfang av inntekter fra andre enn staten, og nye doktorgrader. For utdanningen kom det måltall og forventning om større innsats for at studentene skulle ta forventede eksamener til forventet tid. Vi skal ikke analysere hvordan universitetet endret seg med nye forventninger, eller med hvilke motstandsstrategier, alternativt tilslutning til den nye tid, universitetet arbeidet. Departementet og skiftende regjeringer fortsatte å gi rammer, noe institusjonen måtte tilpasse seg eller opponere mot. Noen eksempler på dette kommer vi tilbake til.

Breddeuniversitetet

UiB rundet 50 år i 1996 som et typisk breddeuniversitet; av de tidlige forventningene var i alle fall denne innfridd, og sammen med den en vekst i studenttallet som ingen hadde kunnet forestille seg på 1940-tallet. Det samfunnsvitenskapelige fakultet ble opprettet i 1970, med fag som vokste ut av HF-fakultetet. Jurister ble utdannet fra 1969; et eget juridisk fakultet kom til i 1980. Som det eneste norske (og nordiske) universitet har UiB hatt et psykologisk fakultet fra 1980, etter at faget fikk et institutt i 1964. I 1996 var det sju fakulteter, med egne bygg og administrasjoner. Studentene hadde fått sitt studenthus, Det akademiske kvarter, «Kvarteret», for kultur og organisasjonsliv, og det var blitt svært mange av dem, i 1994 nesten 17 000.¹³¹ Det fantes forskerutdanning og doktorgradsprogrammer. Fra 1. januar 1990 hadde ikke UiB lenger sin egen lov, da trådte felles universitets- og høyskolelov i kraft.¹³² På 1990-tallet ble Marineholmen bygd ut med forventninger til innovasjon og samarbeid med næringsliv. Samarbeid med nærlingsliv og innsats for innovasjon er tema i flere kapitler i bind 3. Hvordan breddeuniversitetet med sin forskning og utdanning utfolder seg, utforskes i senere kapitler.

130 Forland 1996: 515. Helsing (2011) viser til svært sterke konflikter om innføring av virksomhetsplanlegging ved UiO, særlig i Inge Lønnings tid som rektor.

131 Et akademisk kvarter – Historien om et studenthus på Vestlandet på nittitallet Forlaget 9297: 1997. For studenttallet, se kapittel 4 i dette bindet.

132 Ot.prp. nr. 62 (1988–89). Lov om universiteter og vitenskapelige høyskoler (universitetsloven). Lov nr. 77. 16.6.1989. Om kritikk, gjennomføring og konsekvensene for styringssystemet, se også Forland 1996: 517–523.

I et nytt landskap av universiteter

Mange av myndighetenes forventninger til UiB på 2000-tallet gjaldt alle universitetene, noen få bare de to eldste, og noen ble rettet spesifikt mot UiB. I 1968 ble universitetene i Tromsø og Trondheim vedtatt, senere har det kommet mange flere til, i 2004 i Stavanger, i 2005 ble Norges landbrukshøyskole til Universitetet for biovitenskap og miljø, i 2007 Universitetet i Agder, i 2011 Universitetet i Nordland (nå Nord universitet), og i 2018 kom både OsloMet og Universitetet i Sørøst-Norge til. I årene etter 2000 er landets samlede forsknings- og utdanningskapasitet kraftig utvidet, og konkurransen mellom institusjonene er større både om studenter, forskningsmidler og faglig anerkjennelse.

Med kvalitetsreformen i 2002, knyttet til internasjonalisering og Bolognaprosessen, ble universitetenes rammer endret.¹³³ Disse endringene var nok helt utenfor de mulige forventningene da universitetet var nytt. Innholdet i forskningsbasert undervisning ble diskutert og presisert, ikke minst med nye forestillinger om styring av studentenes læring. Fra 2001 har UiB og de andre universitetene og høyskolene årlig mottatt tildelingsbrev fra departementet som iverksetting av Stortingets budsjettvedtak. Der uttrykkes forventninger gjennom føringer for bruk av midler, rammer for virksomheten, fullmakter, samt opplegg for rapportering. Brevene er uttrykk for statens forventninger og krav.¹³⁴ Om autonomien samlet sett ble mindre eller større, er vanskelig å si, men på noen måter fikk universitetet klart større frihet. Før måtte for eksempel Stortinget vedta lover om hver enkelt ny grad. Nå oppretter og nedlegger universitetet selv studieprogrammer – et uttrykk for en forventning om at universitetet selv ser hvilke utdanningsbehov som finnes, og tilpasser seg skiftende behov og interesser. Samtidig, og fra 1999, fikk lov om universiteter og høyskoler en bestemmelse om eksterne medlemmer i kollegiet. I gjeldende lov, fra 2005, skal 4 av 11 styre-

¹³³ Bleiklie 2009, Bleiklie & Michelsen 2008.

¹³⁴ Tildelingsbrevene behandles i universitetsstyret og finnes offentlig tilgjengelig på Kunnskapsdepartementets nettsider og i databasen for høyere utdanning, DBH, som forvaltes av Norsk senter for forskningsdata (NSD), fra 1.1.2022 del av Sikt – Kunnskapssektorens tjenesteleverandør. Fra 2016 ble det også innført en ordning med utviklingsavtaler mellom den enkelte institusjon og Kunnskapsdepartementet. UiB inngikk slik avtale i 2017, jf. universitetsstyret sak 14, 34 og 98/2017 og sak 5/2018. Ordningen er evaluert i 2020. Elken & Borlaug 2020.

medlemmer være oppnevnt av Kunnskapsdepartementet. Dette var en svekkelse av selvstyret, der samfunnet utenfor institusjonene etter mandat fra departementet deltar i styret.

Modernisering og effektivisering?

Etter at høyskolene rundt om i landet ble til statlige høyskoler i 1994, ble det arbeidet med å få felles rammer og lovgivning for universitetene, de vitenskapelige høyskolene og de statlige høyskolene. En slik lov ble vedtatt i mai 1995, med lov om høyere utdanning.¹³⁵ Det kom endringer i loven allerede to år senere da flere institusjoner ble omfattet av den, og siden i 1999 og 2000, med endringer av bestemmelser om opptak, studieløp og eksamener.¹³⁶ Men selv med de mange endringene i loven fra 1995 startet omfattende utredningsarbeid for nye endringer sist på 1990-tallet, særlig med Mjøsutvalget, oppnevnt av Kjell Magne Bondeviks sentrumsregjering (KrF, Venstre og Sp, 1997–2000). Det leverte flere utredninger, og det var høringsprosesser og omfattende diskusjoner i og mellom institusjonene.¹³⁷ Reformen fulgte, med tilpassing av det norske gradssystemet til det europeiske. Kvalitetsreformen ble vedtatt i Stortinget i 2002. Samtidig ble det vedtatt omfattende endringer i institusjonenes rammer, som ledelsesformer, budsjett- og finansieringssystem med konkurransebaserte tildelinger mellom institusjonene innenfor høyere utdanning. Ny lov for universiteter og høyskoler (private og offentlige) ble vedtatt 1. april 2005.

Mange forventninger til universitetene fra storting og regjering ble endret. I 2003 ble for eksempel universitetsloven endret slik at universitetenes oppgaver med innovasjon ble lovfestet, sammen med forskning, utdanning og formidling. Engasjement for innovasjon og nyskaping, med vektlegging av innsats for å få fram patenterbare ideer som kan gi grunnlag for etablering av næringsvirksomhet, var ikke noe helt nytt ettersom store nyskaping og forretningsideer lenge har sprunget ut av nyskape og forskning. Det nye var innovasjon som en forventning og et krav, noe

135 Lov av 12. mai 1995.

136 Lov av 13. juni 1997, lov av 25. juni 1999, lov av 15. desember 1999.

137 NOU 2000: 14, St.meld. nr. 27 (2000–2001).

som er tema i bind 3. Vi vil også ta fram to andre eksempler på krav og forventninger.

Det første gjelder forholdet mellom universitetet og næringslivet, eller andre private aktører, og forventninger om at universitetene burde tiltrekke seg gaver fra private til fri og uavhengig forskning. Forskning hadde vist at det i Norge ble gitt færre gaver fra private til universiteter enn i andre land. I budsjettet for 2005 ble det innført en ordning der midler kunne gis som «gaveforsterkning» for å oppmuntre til gaver fra private til universitetene, Det Norske Videnskaps-Akademi og til Norges forskningsråd. Ble gaver gitt til disse institusjonene, skulle staten yte et ekstra tilskudd på 25 % av gaven. Dette var en oppfølging av behandlingen av forskningsmeldingen fra Bondevik II-regjeringen samme år. Det var en klar forventning til universitetene om å legge til rette for dette.¹³⁸ Dette passet godt for UiB, som allerede hadde fått store midler fra Frank Mohn AS og Trond Mohn like før jul i 2004, og de store gavene var trolig også av betydning for etableringen av ordningen.¹³⁹

Gavene har gitt økte muligheter for forskning, men ordningen med gaveforsterkning har også gitt utfordringer. De store gavene ble ikke overført til universitetet, men til egne stiftelser, i dag Trond Mohn-stiftelsen, som ikke er underlagt universitetets disposisjoner, men stiftelsens. Dette viste seg å være i strid med forutsetningen for tildeling av gaveforsterkningsmidler.¹⁴⁰ Etter avtale mellom universitetet og stiftelsen forpliktet tildelinger fra stiftelsen universitetet til å gi bidrag til mottakerne av prosjektmidler og til ansettelse av mottakerne. Slik ble universitetets økonomiske ressurser bundet opp samtidig som stiftelsens beslutninger forpliktet universitetet til å ansette dem som fikk midler fra den. Universitetet ga giveren fullmakter som innskrenket autonomien. Fordi avtalen om kallelse av stipendmottakere heller ikke var innenfor lovens rammer, sa universitetet opp avtalen med stiftelsen i 2011. Høsten 2012 endret stiftelsen vilkårene slik at ordningen var i tråd med

138 St.meld. 20 (2004–2005): 161–163.

139 Sst.

140 For oppsummering av ordningen med avtalene mellom stiftelsene for forvaltning av gavene fra Trond Mohn, se universitetsstyrets sak 09/2009. Kunnskapsdepartementet ba i brev i april 2008 om at stiftelsen betalte tilbake gaveforsterkningsmidler som urettmessig ble overført fra UiB til stiftelsen, men det førte ikke fram. I Stortinget konstaterte statsråd Tora Aasland at ordningen var brukt i strid med reglene. Stoltenberg-regjeringen utviklet gaveforsterkningsordningen (St.prp. 1 (2011–2012)).

lovgivningen. Universitetet forplikter seg til å lyse ut en fast stilling innenfor stipendfeltet innen en viss tid, og stiftelsen kan ikke tildele stipendmidler til noen som ikke er prioritert av fakultetene ved UiB.¹⁴¹ Gaveforsterkningsordningen ble avvirket av Stoltenberg-regjeringen i 2012, men den kom inn igjen i 2014-budsjettet med Solberg-regjeringen, og ble igjen avvirket av denne regjeringen i statsbudsjettet for 2021.¹⁴²

Vårt andre eksempel gjelder finansiering av utdanning. Med innføring av nytt system for finansiering av universitetene i 2002 ble det utformet et «startpunkt» for hver institusjon som uttrykte summen av historisk bestemte tildelinger fordelt som et grunnbudsjett, blant annet med et bestemt antall studieplasser. Studieplassene ble gruppert i kategorier, varierende med typer av utgifter til hver utdanning, med høyest sum for medisinstudier og lavest for fag med små krav til utstyr; nærmest definert som auditoriumsferg. Av kostnadene for hver studieplass skulle 60 prosent finnes i grunnbudsjettet, mens 40 prosent skulle gis som inntekt når studentene avla eksamen og oppnådde studiepoeng.

Etter finanskrisen i 2008–2009 ble tildeling av nye studieplasser et ledd i krise- og arbeidsmarkedspolitikken. UiB fikk nye studieplasser som blant annet ble tildelt Det juridiske fakultet. Både UiB og UiO hadde lenge tatt opp langt flere studenter enn til de plassene som var finansiert av grunnbevilgningen. Det var overbooking og dermed underfinansiering. Inntektene var begrenset til de resultatinntektene som kom med studentenes oppnådde studiepoeng. For å bidra til å rette opp underdekningen vedtok universitetsstyret å begrense opptaket til jusstudiet, selv om det var kommet flere studieplasser.¹⁴³ Dette skulle gi bedre finansiering og mer rom for forskning ved fakultetet. Fakultetet var uenig i å begrense opptaket. Universitetsstyrets flertall opprettholdt vedtaket, men departementet påla universitetet å øke opptaket med det antall nye studieplasser som var tildelt. Det ble forventet – og

141 I sak 34/2011 vedtok universitetsstyret at også prosjekter med støtte fra Bergen forskningsstiftelse måtte belastes dekningsbidrag. Styret i Bergen forskningsstiftelse vedtok nye bestemmelser 21.11.2011, se www.uib.no/aktuelt/36908/ny-utlysning-av-mohn-midler (publisert 22.11.2012).

142 Forslaget om å avvike ordningen ble fremmet i forslaget til statsbudsjett for Kunnskapsdepartementet: St.prp. nr. 1 (2020–2021): 193. Det ble vedtatt.

143 Universitetsstyret, sak 71/2010 om opptaksrammer for 2011.

også krevd – at universitetet snudde, og det skjedde, det ble tatt opp flere jusstudenter.¹⁴⁴

Et vestlandsuniversitet?

I 1985 presenterte Universitetet i Bergen seg som «nasjonalt lærested, byuniversitet og Vestlandets universitet».¹⁴⁵ I en glanset informasjonsbrosjyre framsto universitetet som et sted for grunnforskning og undervisning – og som en særlig viktig institusjon for samfunns- og næringsliv på Vestlandet. Universitetet hadde mye å bidra med til det nye vestlandske næringslivet med petroleumsvirksomhet og oppdrettsnæring.

Da Jens Stoltenberg dannet regjering etter valget i 2005, var SV for første gang med. Partiet hadde statsråden for høyere utdanning, Øystein Djupedal. Regjeringen hadde ambisjoner om endringer i strukturen for universiteter og høyskoler, og Djupedal oppnevnte et utvalg for å utrede slike endringer, ledet av Steinar Stjernø.¹⁴⁶ Vinteren 2008 la utvalget fram NOU 2008: 3. Det foreslo åtte regionalt forankrede universiteter. Da hadde Stavanger og Kristiansand fått sine universiteter, og med dette forslaget kunne alle høyskoler etter søknad og akkreditering bli del av et universitet. Utvalget foreslo altså å fjerne skillet mellom høyskoler og universiteter. Et viktig argument var at institusjonene var blitt stadig likere. I dette lå det en forventning om at de store og gamle universitetene tok opp i seg, eller fusjonerte, med mindre høyskoler i sin region. Slik skilte dette forslaget seg klart fra tidligere utredninger. For eksempel så Kleppekomiteen det å bygge ut universiteter som en sak for Stortinget.¹⁴⁷

Hva gjorde UiB med denne forventningen? I sin høringsuttalelse til NOU 2008: 3 vektla UiB, som tidligere, forskjellene mellom universiteter og høyskoler og uttrykte motstand mot å viske ut forskjeller mellom institusjonstypene. Samarbeid med

144 Universitetsstyret, sak 71/2010 og sak 2/2011, (jf. brev fra universitetsledelsen datert 12.5.2011, jnr. 2009/15567).

145 Informasjonsbrosjyre fra UiB, datert høsten 1985, med innledning av rektor Arnfinn Graue.

146 Stjernø (1945–) sosiolog, magistergrad fra UiB i 1972 (offentlig administrasjon), rektor ved Norges kommunal- og sosialhøyskole og Høyskolen i Oslo, sentral i SV og før det SF, se Rossavik 2007.

147 Se St.meld. nr. 20 (1963–64).

høyskoler var viktig, som samarbeidet mellom UiB og høyskolene på Vestlandet i UH-nett-Vest, men forslagene fra Stjernø-utvalget ble avvist.¹⁴⁸ Universitets- og høyskolerådet (UHR) og allianser mellom UiO og UiB avviste forslagene, og de ble i første omgang ikke fremmet av Tora Aasland (SV) som overtok som minister etter Djupedal høsten 2007. Hun gikk dessuten inn for å redusere omfanget av mål- og resultatstyringen av universitetene.¹⁴⁹ Den tidlige fasens rød-grønne universitetspolitikk ble endret, med større vekt på institusjonenes autonomi.

Universitetet i Tromsø og Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU) fulgte opp og fusjonerte med høyskoler, nært og fjernt. Høyskolene på Gjøvik og i Ålesund gikk inn i NTNU. Høyskolene i Finnmark, i Narvik og i Harstad gikk inn i UiT. De to gamle universitetene handlet annerledes. Noe Vestlands-universitet har ikke UiB blitt, derimot har Høyskolen på Vestlandet (HVL) ambisjon om å bli det. HVL er resultat av en fusjon mellom høyskolene i Bergen, Stord Haugesund og Sogn og Fjordane i 2016. Mange ønsket at UiB gikk inn i en fusjon med høyskoler i nærheten, men UiB ville ikke det. Som på 1960-tallet understreket UiB forskjellene, heller enn likhetene, innenfor høyere utdanning.¹⁵⁰

Etter valget i 2013 ble det borgerlig flertall, med Høyre og FrP i regjering, og Erna Solbergs regjering tok opp igjen forslagene fra 2008 til strukturendringer i høyere utdanning. Den såkalte strukturen reformen, med flere sammenslåinger av høyskoler og universiteter, ble vedtatt. I Bergen ble Kunst- og designhøgskolen del av UiB fra 2017 og danner basis for Fakultetet for kunst, musikk og design, der Griegakademiet inngår. Kunst- og designhøgskolen hadde forskning og kunstnerisk utviklingsarbeid i hele bredden.¹⁵¹

148 Med utgangspunkt i forslag fra en komité ledet av professor Ivar Bleiklie, som gjennom en årrekke hadde ledet forskning om høyere utdanning i Norge og internasjonalt, sak 30/08, 24.4.2008.

149 Se utvalgsutreningene: Handlingsrom for kvalitet, februar 2010, og Fagerberg-utvalget (NOU 2011: 6).

150 Universitetsstyret, sak 65/2011, høringsuttalelse til NOU 2011: 6.

151 Universitetsstyret sak 154/2016 og sak 98/2018. Stipendprogrammet for kunstnerisk utviklingsarbeid har vært likestilt med vitenskapelig arbeid siden 1995, og UiB ble den tredje institusjonen som i 2018 vedtok forskrift for ph.d.-program for kunstnerisk utviklingsarbeid som fakultets- ph.d. program og grad.

Inn i 2020-årene – fortsatt et forskningsorientert breddeuniversitet?

Endringen bort fra det sosiale eliteuniversitetet var nok på regjeringens dagorden i 1946, men at det skulle bli det masseuniversitetet vi kjenner i dag – for ikke å snakke om at det var mange slike i landet – var neppe noe regjeringen den gangen så for seg. Kvinnedominans blant studentene, også innenfor lukkede studier, var det neppe noen som forestilte seg. I universitetets strategi for 2019–2023 er ellers mye gjenkjennelig. Kvalitet i forskning og forskningsbasert utdanning er omtalt i 2021 – som i 1946; det er kanskje til og med fortsatt litt uavklart hva forskningsbasert utdanning «egentlig» betyr. Det er langt flere ressurser til forskning i 2021 enn i 1948 – noe omfattende finansiering av forskningsprosjekter, særlig fra Norges forskningsråd, men også fra EU, private og ulike offentlige organer, har bidratt til – og dermed også til økt konkurranse om penger og personell. Det er heller ikke slik at alle vitenskapelig ansatte både er forskere og lærere – det tas opp videre i andre kapitler – og ingen forestiller seg at bare grunnforskning tilhører universitetets forskningsoppgaver.

Om UiB ikke har noe teologisk fakultet, er det ellers et fullt utbygd universitet, som forventet i 1946. Universitetet har fått større myndighet, men har etter endringer i loven fra 1999 også statsoppnevnte styrerepresentanter. Mer myndighet er delegert til fakultetene, med sine fakultetsstyrer, med valgte og noen ganger også eksterne representanter. Noen institutt er disiplinorganiserte, som tidligere, andre ikke, men alle har et instituttråd som kan påvirke – om ikke styre – utviklingen. Studentene er, også etter loven, representert i alle universitetets organer. Den kollegiale styringen er derimot svekket sammenlignet med 1946.

Av Norges ti universiteter i 2021 ligner fortsatt UiO og UiB hverandre mest, selv om UiO er dobbelt så stort. At de to er i slekt, vises tydelig i forskningsprofil, og i forskningsmidler for grunnforskning fra nasjonale og internasjonale kilder.¹⁵²

Da planene for UiB ble lagt, ble samarbeid med andre forskningsinstitusjoner i Bergen understreket. Hva kan sies om dette

152 Se kapittel 10 – dette gjelder for eksempel ERC (grunnforskningsmidler fra EU) og SFF-er.

samarbeidet etter 75 år? Det diskuteres i flere kapitler, men i 1992 gikk UiB inn som aksjeeier i den delen av stiftelsen CMI som da ble til aksjeselskapet CMR, den teknisk-naturvitenskapelige delen. UiB fulgte forventningene om å etablere sin forskningsstiftelse, i 1986, Unifob. Den ble til aksjeselskap i 2003, og i 2021 utgjør selskapet den største delen av det fusjonerte forskningsselskapet Norce AS, der UiB eier 51 prosent. Selskapet har avdelinger fra Finnmark til Agder og har knapt 1000 ansatte. Relasjonene til forskningen i instituttsektoren og i næringslivet har variert over tid, noe som også tas opp i flere kapitler i dette verket.

I universitets- og høyskoleloven fra 2005 ble det åpnet for at institusjonene kunne velge mellom å ha valgt eller ansatt rektor, med valg som hovedmodell. Ordningen ble endret i 2016, etter lovforslag fra Solberg-regjeringen. Ansatt rektor er nå hovedmodell, men institusjonene kan velge å ha valgt rektor. Ulike forslag om å gå bort fra valg av rektor har møtt motstand. UiO og UiB har vært tydeligst i forsvaret for valgt rektor. Våren 2021, etter høringer og strid, fremmet regjeringen på ny en lov om universiteter og høyskoler, og det er fortsatt mulig å ha valgt rektor.¹⁵³ Regjeringen foreslo også at institusjoner med valgt rektor ikke lenger skal kunne tilsette universitetsdirektør på åremål. I høringsrunden argumenterte UiB for å beholde ordningen med åremålsansettelse for å begrense administrasjonens innflytelse, men dette åpnes det ikke for etter Stortingets lovvedtak våren 2021.¹⁵⁴

Våren 2021 stilte to kvinner til valg, og universitetets 13. rektor ble filologen Margareth Hagen. På hennes program står prinsippet om fortsatt valgt rektor, for rektorer må kjenne institusjonens faglige virksomhet og være en del av den. Studentene er ikke blitt mindre viktige. At studentparlamentets leder, Thomas Helland-Hansen, overrakte rektorkjedet til Hagen ved universitetets velkomstsereoni i august 2021, er et symbolsk uttrykk for dette.¹⁵⁵

153 Prop. L III (2020–2021).

154 Sst.: 69. Også UiO gikk inn for samme syn som UiB.

155 <https://pahoyden.no/arrangement-muspluss-rektoratet/det-akademiske-aret-er-apnet/111967>

Litteratur og kilder

- Ahlbäck, A. & Nygård, H. (red.) (2019). *Åbo Akademi och sambället: Perspektiv på växelverkan mellan samhällsförändring och universitet, 1918–2018*. Åbo universitet.
- Bleiklie, I. (2009). Norway. From tortoise to eager beaver? I: E. Pardeise, I. Reale, I. Bleiklie & E. Ferlie (red.), *University governance: West European comparative perspectives*. Dordrecht: Springer.
- Bleiklie, I. & Michelsen, S. (2008). The university as enterprise and academic co-determination. I: A. Amaral, I. Bleiklie & C. Musselin (red.), *From governance to identity: A festschrift for Mary Henkel*. Dordrecht: Springer.
- Elken, M. & Borlaug, S.B. (2020). *Utviklingsavtaler i norsk høyere utdanning: En evaluering av pilotordningen* (Rapport 21). Oslo: Norsk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning (NIFU).
- Forland, A. (1996). Universitetet i Bergens historie 1946–1996. I: A. Forland & A. Haaland, *Universitetet i Bergens historie*. Bind I. Universitetet i Bergen.
- Fulsås, N. (1993). *Universitetet i Tromsø 25 år*. Universitetet i Tromsø.
- Goksoyr, J. (1996). Statistiske oversikter. I: A. Forland & A. Haaland, *Universitetet i Bergen 50 år*. Bind 1 (s. 606–617). Universitetet i Bergen.
- Halvorsen, A. (1967). *Et universitet i vekst*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Handlingsrom for kvalitet*. Rapport fra arbeidsgruppe som har vurdert handlingsrommet i universitets- og høyskolesektoren, februar 2010.
- Helsvig, K.G. (2011). *Universitetet i Oslo 1975–2011. Mot en ny samfunnskontrakt*. Oslo: Unipub.
- Helsvig, K.G. (2017). *Reform og rutine. Kunnskapsdepartementets historie (1945–2017)*. Oslo: Pax.
- Haaland, A. (1996). Bergens Museums historie 1825–1945. I: A. Forland & A. Haaland, *Universitetet i Bergens historie*. Bind I. Universitetet i Bergen.
- Kaiser, D. (2002). World War requisitionism, scientific manpower, and the production of American physicists after World War II. *Historical Studies in the Physical and Biological Sciences*, 33(1), 131–159.
- Kyvik, S., Olsen, T. & Hovdhaugen, E. (2003). *Opptrykk til professor: Kompetanse eller konkurranse?* (NIFU-rapport 4). Oslo: Norsk institutt for studier av forskning og utdanning.
- Lerheim, M. (1977). Universitetets gullalder. I: R. Danielsen, A.-J. Henrichsen, M. Lerheim & K. Lie (red.), *Utvikling og tradisjon: Festskrift til Arne Halvorsen* (s. 34–44). Oslo: Universitetsforlaget.
- Lindberg, B. & Nilsson, I. (1996). *Göteborgs universitets historia I–II*. Göteborgs universitet.
- Lykke, P. (2001). *Billeder af Aarhus universitets historie*. Aarhus University Press.
- Maus, K.W. & Roll-Hansen, N. (1985). *Grunnforskning og anvendt forskning ved universitetene*. Utredninger om forskning og høyere utdanning 4. Oslo: NAVF utredningsinstitutt.
- NOU 1988: 28. *Med viten og vilje*.
- NOU 2000: 14. *Frihet med ansvar*.
- NOU 2008: 3. *Sett under ett – Ny struktur i høyere utdanning*.
- NOU 2011: 6. *Et åpnere forskningssystem*.
- NOU 2020: 3. *Ny lov om universiteter og høyskoler*.
- Rokkan, S. (1977). Det samfunnsvitenskapelige fakultet. I: R. Danielsen, A.-J. Henrichsen, M. Lerheim & K. Lie (red.), *Utvikling og tradisjon: Festskrift til Arne Halvorsen* (s. 89–99). Oslo: Universitetsforlaget.
- Rossavik, F. (2007). *SV – fra Kings Bay til Kongens bord*. Oslo: Pax.
- Scip, J.A. (1963). *Fra embetsmannsstat til ettpartistat og andre essays*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Slagstad, R. (1998). *De nasjonale strateger*. Oslo: Pax.
- St.meld. nr. 72 (1957) *Om tilgangen på og behovet for akademisk utdannet arbeidskraft*.
- St.meld. nr. 13 (1958). *Om stortingsmelding om behovet for akademisk arbeidskraft*.
- St.meld. nr. 91 (1961–62). *Om videre utbygging av universiteter og høyskoler*.
- St.meld. nr. 119 (1980–81). *Om utviklingen i forskningens organisering og finansiering*.
- St.meld. nr. 62 (1981–82). *Tillegg til St.meld. nr. 119 (1980–81)*.
- St.meld. nr. 27 (2000–2001). *Gjør di plikt, krev din rett*.
- St.meld. nr. 20 (2004–2005). *Vilje til forskning*.
- Thomassen, E. (2018). Da religionsvitenskapen kom til Bergen. *Chaos*, 70(II), 17–36.
- Thue, F. & Helsvig, K.G. (2011). *Universitetet i Oslo 1945–1975: Den store transformasjonen*. Oslo: Unipub.
- Universitetet i Bergen (1988). *Universitetsplan 2000. Del 2: Faglig utvikling*.
- Vabø, A. (2002). *Mytedannelser i endringsprosesser i akademiske institusjoner* (Doktoravhandling). Universitetet i Bergen.